
Тамара Янченко

**МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ
НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

**Навчально-методичний посібник для студентів
Спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітня програма
«Педагогіка вищої школи та адміністрування освіти»**

Чернігів - 2024

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Тамара Янченко

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ

**Навчально-методичний посібник для студентів
Спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітня програма
«Педагогіка вищої школи та адміністрування освіти»**

**Чернігів
2024**

УДК 001.891 (075.8)
Я-66

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор *Г. М. Тимошко*

Янченко Т. В.

Я-66 **Методологія та організація наукових досліджень:**
навчально-методичний посібник для студентів.
Спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки». Освітня
програма «Педагогіка вищої школи та адміністрування
освіти». Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2024. 72 с.

УДК 001.891 (075.8)

Рекомендовано до друку Вченою радою ННІ історії та
соціогуманітарних дисциплін імені О.М.Лазаревського
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка (Протокол № 1 від 30.08.2024 р.)

© Янченко Т.В., 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
Зміст лекцій	14
Практичні заняття.....	61
Питання до заліку.....	67
Рекомендовані джерела	69

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Методологія та організація наукових досліджень» охоплює коло теоретичних і практичних питань, що стосуються організації наукових педагогічних досліджень, застосування сучасних методологічних підходів, визначення наукових підходів і принципів дослідження, підбору і використання методів дослідження.

Вивчення дисципліни сприяє процесу засвоєння знань щодо визначення наукового апарату дослідження, формування компетентностей, пов'язаних з аналізом наукової літератури та інших джерел, використанням адекватних методів наукових досліджень, оформленням дослідницької роботи згідно з чинними вимогами.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є методологія та організація наукових досліджень у галузі педагогіки, зокрема таких, що стосуються вищої освіти, педагогіки вищої школи та адміністрування освіти.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Методологічні засади педагогічних досліджень.
2. Організація педагогічних досліджень.

Метою викладання навчальної дисципліни «*Методологія та організація наукових досліджень*» є формування у студентів, майбутніх фахівців педагогіки вищої школи, компетентностей щодо теорії та практики організації науково-педагогічних досліджень, розуміння сутності провідних методологічних підходів, що існують у педагогічній науці, визначення наукового апарату, аналізу фактологічного матеріалу, використання різноманітних дослідницьких методів, написання висновків, оформлення результатів дослідження.

Обсяг дисципліни

	Денна форма	Заочна форма
Кількість кредитів ECTS	3	3
Кількість годин:	90	90
- лекції	20	12
- практичні / семінарські	14	6
- лабораторні	-	-
- індивідуальні завдання	-	-
- самостійна робота студента	56	72

Передумови для вивчення дисципліни. Міждисциплінарні зв'язки з такими навчальними дисциплінами: «Сучасні інформаційні технології та методика застосування комп'ютерної техніки в освітньому процесі та наукових дослідженнях», «Актуальні проблеми педагогіки», «Педагогіка та психологія вищої школи», «Менеджмент освіти», «Інноваційні освітні технології».

Загальні та фахові компетентності, що формуються у процесі вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень»:

ЗК1. Здатність до критичного та абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК2. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.

ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК6. Здатність виявляти, ставити та розв'язувати проблеми.

ЗК10. Здатність проводити дослідження на відповідному рівні.

СК1. Здатність проектувати і досліджувати освітні системи.

СК2. Здатність застосовувати та розробляти нові підходи до вирішення задач дослідницького та/або інноваційного характеру в сфері освіти й педагогіки.

СК5. Здатність розробляти і реалізовувати нові освітні інструменти, проекти та інтегрувати їх в освітнє середовище закладу освіти.

СК7. Критичне осмислення проблем у сфері освіти, педагогіки й на межі галузей знань.

СК9. Здатність до використання сучасних інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій в освітній та дослідницькій діяльності.

СК14. Здатність ефективно використовувати особистісний потенціал креативності в генеруванні педагогічних та управлінських ідей.

Програмні результати навчання:

РН1. Знати на рівні новітніх досягнень концепції розвитку освіти і педагогіки, методологію наукових педагогічних досліджень.

РН2. Використовувати сучасні цифрові технології і ресурси у професійній, інноваційній та дослідницькій діяльності.

РН6. Розробляти та реалізовувати інноваційні й дослідницькі проекти у сфері освіти/педагогіки та міждисциплінарного рівня із дотриманням правових, соціальних, економічних, етичних норм.

РН9. Здійснювати пошук необхідної інформації з освітніх/педагогічних наук у друкованих, електронних та інших джерелах, аналізувати, систематизувати її, оцінюючи достовірність та релевантність.

Критерії оцінювання результатів навчання

а) робота на практичному занятті

усна відповідь на практичному занятті	до 4 балів
активність (доповнення, запитання)	1 – 2 бали
доповідь	до 4 балів
б) письмова робота	до 12 балів
в) самостійна робота	до 10 балів

Робота на практичному занятті оцінюється за такими критеріями: 4 бали – студент у повному обсязі опрацював програмний матеріал, має глибокі та міцні знання, упевнено оперує набутими знаннями, робить аргументовані висновки; студент вільно володіє навчальним матеріалом, може узагальнювати та застосовувати набуті знання; 3 бали – студент може відтворити основні положення програмового матеріалу, його відповідь неповна, містить незначні неточності; 1 – 2 бали – відповідь неповна, містить

багато неточностей, головний зміст питання не розкрито, студент має лише приблизне уявлення про питання, що розглядається на занятті.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи (проекту), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
83 – 89	B	добре	
75 – 82	C		
68 – 74	D	задовільно	
60 – 67	E		
35 – 59	Fx	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання можуть бути:

- залік;
- доповіді;
- студентські проекти, презентації та виступи;
- усна відповідь,
- письмова робота.

ПРОГРАМА ТА СТРУКТУРА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**Тема 1. Загальна характеристика досліджень
у галузі педагогіки**

Характеристика процесу наукового пізнання. Суб'єкти та об'єкти пізнання. Взаємозв'язок пізнання і практики. Наукове дослідження як форма здійснення і розвитку науки. Принципи побудови наукового дослідження. Види наукових досліджень. Поняття, специфіка і функції педагогічних досліджень. Вибір теми дослідження. Актуальність та ступінь розробки теми дослідження. Етапи досліджень. Види педагогічних досліджень.

Тема 2. Методологічні засади наукового дослідження

Поняття методології. Методологія як теорія. Її функції. Рівні методології. Складові наукової методології. Мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження. Теоретичне і практичне значення дослідження. Визначення методологічних засад (методологічного апарату) дослідження. Методи дослідження. Поняття методу та методики дослідження. Методи теоретичного та емпіричного дослідження. Системний підхід. Компоненти системи соціально-педагогічного пізнання. Категорійно-понятійний апарат дослідження. Загально-наукові та конкретні педагогічні методи досліджень. Сучасні наукові підходи до здійснення дослідження у галузі освіти та педагогіки.

Тема 3. Методи дослідження в освіті та педагогіці

Метод спостереження у дослідженнях проблем освіти. Опитування як метод педагогічного дослідження (бесіда, інтерв'ю). Анкетування. Особливості застосування методу тестів у педагогічних дослідженнях. Методи аналізу документів. Методи аналізу результатів творчості (діяльності) дитини. Педагогічний експеримент у галузі освіти. Соціометрія. Робота над науковими джерелами та літературою. Робота з архівними джерелами в історико-педагогічних дослідженнях.

Змістовий модуль 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Тема 4. Організація педагогічного дослідження

Підготовка до науково-дослідної роботи у сфері педагогіки. Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Вимоги до проведення педагогічного дослідження. Послідовність проведення педагогічного дослідження. Програма педагогічного дослідження, її функції та структура. Роль особистості науковця у проведенні дослідження. Вибір і застосування методів дослідження. Специфіка наукового і повсякденного пізнання. Проблематика наукових досліджень. Науково-дослідна діяльність студентів. Вибір теми та реалізація наукового дослідження. Аналіз результатів дослідження. Оцінка ефективності наукового дослідження.

Тема 5. Обробка та оформлення результатів дослідження

Методи зведення й обробки результатів експериментальних досліджень: статистичні, графічні, табличні. Таблиця як засіб відображення кількісних ознак досліджуваного об'єкта. Оформлення таблиці та її розміщення у науковій праці. Оформлення результатів дослідження у вигляді графіків та діаграм. Математичні методи опрацювання результатів дослідження.

Форми узагальнення результатів дослідження. Написання тез доповідей і наукових статей.

Вимоги до оформлення наукових праць. Цитування у тексті наукової праці. Види посилань на використані наукові джерела. Вимоги до оформлення списку різних видів використаних джерел. Запобігання академічному плагіату.

Вимоги до кваліфікаційних робіт студентів.

Тема 6. Академічна доброчесність та запобігання академічному плагіату

Поняття про академічну доброчесність. Поняття про академічний плагіат. Види академічного плагіату. Самоплагіат. Заходи щодо запобігання академічному плагіату. Санкції за порушення академічної доброчесності. Відповідальність за порушення академічної доброчесності. Інструменти підвищення ефективності кодексу академічної етики.

ПРОГРАМА ТА СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин												
	денна форма						заочна форма						
	Разом	у тому числі					Разом	у тому числі					
		л	пр	лаб.	інд.	срс		л	пр	лаб.	інд.	срс	
Змістовий модуль 1. Методологічні засади педагогічних досліджень													
Тема 1. Загальна характеристика досліджень у галузі педагогіки	6	2	-	-	-	4	6	2	-	-	-	4	
Тема 2. Методологічні засади наукового дослідження	18	4	2	-	-	12	18	2	2	-	-	14	
Тема 3. Методи дослідження в освіті та педагогіці	20	4	4	-	-	12	20	2	2	-	-	16	
Разом за змістовим модулем 1	44	10	6	-	-	28	44	6	4	-	-	34	
Змістовий модуль 2. Організація педагогічних досліджень													
Тема 4. Організація педагогічного дослідження	6	2	-	-	-	4	6	-	-	-	-	6	
Тема 5. Обробка та оформлення результатів дослідження	20	4	4	-	-	12	20	2	2	-	-	16	
Тема 6. Академічна доброчесність та запобігання академічному плагіату	20	4	4	-	-	12	20	4	-	-	-	16	
Разом за змістовим модулем 2	46	10	8	-	-	28	46	6	2	-	-	38	
Усього годин	90	20	14	-	-	56	90	12	6	-	-	72	

САМОСТІЙНА РОБОТА

№	Назва теми	Кількість годин
1	Характеристика процесу наукового пізнання. Суб'єкти та об'єкти пізнання. Взаємозв'язок пізнання і практики. Наукове дослідження як форма здійснення і розвитку науки. Принципи побудови наукового дослідження.	4
2	Філософські та загальнонаукові основи дослідження. Мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження. Теоретичне і практичне значення дослідження. Визначення методологічних засад (методологічного апарату) дослідження за обраною темою.	12
3	Опитування як метод педагогічного дослідження (бесіда, інтерв'ю). Педагогічний експеримент. Розробка програми педагогічного експерименту. Обробка результатів педагогічного експерименту.	12
4	Підготовка до науково-дослідної роботи у сфері педагогіки. Програма педагогічного дослідження, її функції та структура. Роль особистості науковця у проведенні дослідження. Вибір і застосування методів дослідження.	4
5	Методи зведення й обробки результатів експериментальних досліджень: статистичні, графічні, табличні. Таблиця як засіб відображення кількісних ознак досліджуваного об'єкта. Текстова і цифрова частини таблиці. Структура простої, групової, комбінованої, складеної, шахової таблиці. Оформлення таблиці та її розміщення у науковій праці. Оформлення графічних залежностей у вигляді графіків та діаграм. Математичні методи опрацювання результатів дослідження.	12
6	Самоплагіат. Санкції за порушення академічної доброчесності. Інструменти підвищення ефективності кодексу академічної етики.	12
	Разом	56

Форми контролю навчальних досягнень
(поточний та підсумковий)

	Поточне оцінювання та самостійна робота						Сума
	Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2			
Тема	T1	T2	T3	T4	T5	T6	100
Бали	10	20	20	10	20	20	

Розподіл балів за формами контролю

Види контролю	Кількість	Бали	Загальна кількість балів
Виконання самостійної роботи	6	10	60
Усне опитування на практичному занятті	7	4	28
Лабораторні роботи			
Тестові завдання			
Загальне тестове завдання			
Контрольні роботи			
Колоквіум			
Реферат			
Творча робота	1	12	12
Усього:			100

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙ

Тема 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛУЗІ ПЕДАГОГІКИ

■► План

1. Поняття про наукове дослідження у сфері педагогіки.
2. Види наукових педагогічних досліджень.
3. Етапи наукового дослідження.

1. Поняття про наукове дослідження у сфері педагогіки

Дослідження – процес вироблення нових знань, один з видів пізнавальної діяльності. Дослідницька діяльність для сучасного педагога вищої школи по праву стала невід’ємною його професійного розвитку.

Педагогічне дослідження розглядаємо як теоретико-методологічну та організаційно-практичну діяльність, спрямовану на досягнення мети у галузі педагогіки.

Педагогічне дослідження, за визначенням С.У. Гончаренка, – це «процес і результат наукової діяльності, спрямовані на одержання нових знань про закономірності процесу навчання, виховання і розвитку особистості, про структуру, теорію, методіку і технологію організації навчально-виховного процесу, його зміст, принципи, організаційні методи і прийоми» [2, с. 23].

У педагогічному дослідженні взагалі пояснюються і передбачаються факти і явища, що існують в освітянському середовищі, та спрямовуються на вивчення предметної особистісно орієнтованої діяльності особи як головного джерела її соціального формування й виховання; розкриваються внутрішні суперечності педагогічних явищ, які досліджуються, знаходяться і обґрунтовуються шляхи чи засоби їх подолання.

Особливості педагогічних досліджень

1. Міждисциплінарний характер.
2. Комплексний характер.
3. Суб`єкт-суб`єктна спрямованість.

Виконуючи науково-педагогічне дослідження, магістрант повинен усвідомити, що воно повинно ґрунтуватися лише на точно встановлених фактах, які допускають їхню емпіричну перевірку, спиратися на вже відомі філософські, соціологічні, психологічні чи педагогічні теорії, характеризуватися цілеспрямованістю, систематичністю, взаємозв'язком усіх елементів, процедур і методів. Як зазначає С.У. Гончаренко, будь-яке педагогічне дослідження повинно відображати предмет дослідження в його власній внутрішній логіці [2, с. 23].

Педагогічні дослідження повинні бути спланованими, організованими і проведеними таким чином, щоб вони давали позитивний результат для освітнього процесу.

2. Види наукових досліджень

Оскільки педагогічні дослідження пояснюють і передбачають факти й явища, то вони за своєю спрямованістю можуть бути:

- фундаментальні – своїм результатом мають узагальнювальні концепції, що підводять підсумки теоретичних і практичних досягнень педагогіки або пропонують моделі розвитку педагогічних систем на прогностичній основі;
- прикладні – роботи, що на поглиблене вивчення окремих сторін педагогічного процесу, закономірностей, які охоплюють різні сторони педагогічної практики;
- розробки – на обґрунтування конкретних науково-практичних рекомендацій, що враховують вже відомі теоретичні положення.

Залежно від предмета педагогічні дослідження можуть бути:

- монографічні;
- порівняльні.

Незалежно від спрямованості дослідження дослідник повинен завжди шукати причини змін, розвитку того чи іншого педагогічного явища чи процесу, а це можливе лише на шляху розкриття внутрішніх діалектичних суперечностей як рушійної сили цих змін.

3. Етапи наукового дослідження

Наукове педагогічне дослідження здійснюється у такій послідовності:

1. Вибір теми дослідження та обґрунтування її актуальності.
2. Визначення методологічних засад дослідження (мета, завдання об'єкт, предмет).
3. Визначення структури дослідження.
4. Збір матеріалів за допомогою комплексу взаємопов'язаних методів (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, моделювання, анкетування, спостереження тощо).
5. Обробка результатів дослідження і написання роботи.
6. Оформлення результатів дослідження згідно з чинними вимогами.
7. Оприлюднення результатів дослідження (захист кваліфікаційної роботи тощо).

Тема 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

■► План

1. Поняття про методологію наукового дослідження.
2. Загальнонаукові методи дослідження.
3. Компоненти системи наукового пізнання.
4. Методологічні підходи у педагогічному дослідженні.

1. Поняття про методологію наукового дослідження

За вітчизняною науковою традицією методологію розглядаємо як учення про методи пізнання або систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів; як сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці.

У процесі пізнання методологія розробляє стратегію пізнавальної і практичної діяльності і виконує такі функції:

– визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динаміку процесів та явищ;

- передбачає особливий шлях, за допомогою якого може бути досягнута науково-дослідна мета;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- допомагає введенню нової інформації;
- забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних явищах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

У методології науки розрізняють три види методології:

- 1) філософську (фундаментальну);
- 2) загальнонаукову;
- 3) частково-наукову.

Філософська (фундаментальна) методологія в педагогіці трактується як система діалектичних методів, що є найзагальнішими і діють на всьому полі наукового пізнання, конкретизуючись і через загальнонаукову, і через часткову методологію.

Загальнонаукова методологія використовується в переважній більшості наук і базується на загальнонаукових принципах дослідження.

Частково-наукова методологія – це сукупність специфічних методів кожної конкретної науки, які є базою для вирішення дослідницької проблеми.

Вищим рівнем методології науки є філософська (фундаментальна) методологія, що визначає загальну стратегію принципів пізнання особливостей явищ, процесів, сфер діяльності; виявляє сутність наукової діяльності та її взаємозв'язки з іншими сферами діяльності; вирішує завдання вдосконалення, оптимізації наукової діяльності, спирається на розроблені нею світоглядні й загальнометодологічні орієнтири та постулати.

Актуальність методологічної проблематики в психолого-педагогічних дослідженнях визначається, з одного боку, соціальними проблемами розвитку системи виховання й освіти в Україні, а з іншого – підвищенням рівня розвитку психолого-педагогічного знання, тобто внутрішніми потребами розвитку наук: психології та педагогіки.

Методологію в педагогіці розглядають як сукупність теоретичних положень про педагогічне пізнання і перетворення дійсності (В. Ягупов), як вчення про педагогічне знання, про процес

його добування, способи пояснення (створення концепції) і практичне застосування для перетворення або удосконалення системи навчання і виховання (В. Загвязинський). Методологія досліджень педагогічних проблем вирішує насамперед стратегічні проблеми і включає в себе принципи й методи пізнання в педагогічній теорії і практиці.

Методологічними етапами науково-педагогічного дослідження є визначення проблеми, теми, об'єкта і предмета дослідження, мети, завдань і положень, що виносяться на захист.

Визначення поняття	Наукове джерело
Методологія – вчення про метод, наука про побудову людської діяльності.	Енциклопедія освіти [5]
Методологія (від др.-грец. λόγος – думка, причина) вчення про методи, методиках, засобах і засобах пізнання.	http://ru.wikipedia.org [30]
Сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці; вчення про методи пізнання та перетворення дійсності	Гончаренко С. У. [2]
Вчення про вихідні положення, принципи, способи пізнання, пояснювальні схеми перетворення дійсності.	Загвязинський В.И. [6]
Концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища.	Крушельницька О. В. [8]
Система методологічних і методичних принципів і прийомів, операцій і форм побудови наукового знання	Цехмістрова Г. С. [22]
Система принципів і засобів організації та побудови теоретичної й практичної діяльності, а також вчення про цю систему; це філософська вихідна позиція наукового пізнання, загальна для всіх наукових дисциплін; це теорія наукового пізнання в конкретних наукових дисциплінах	Ягупов В. В. [24]

Структура наукової методології

1. Методологічний апарат дослідження (мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження)
2. Поняття та категорії.
3. Методи дослідження.
4. Методологічні підходи.
5. Наукові теорії.

1. Загальнонаукові методи дослідження

Метод – це спосіб пізнання, спосіб досягнення мети дослідження.

1) *Аналіз і синтез*

Аналіз – це поділ об'єкта на складові частини з метою їх самостійного вивчення. Видами аналізу є механічний поділ; визначення динамічного складу; виявлення форм взаємодії елементів цілого; знаходження причин явищ; виявлення рівня знання та його структури тощо.

Синтез – це об'єднання, реальне і розумове, різних сторін, частин предмета в єдине ціле. Синтез — це не довільне, еkleктичне поєднання розрізнених частин, «шматочків» цілого, а діалектична єдність з виділенням сутності.

2) *Індукція та дедукція*

Індукція – логічний прийом дослідження, що пов'язаний з узагальненням результатів спостереження та експерименту і рухом думки від одиничного до загального. Оскільки досвід завжди є нескінченним, тому індуктивні узагальнення носять проблематичний (вірогіднісний) характер. Індуктивні узагальнення розглядаються як дослідні істини чи емпіричні закони. Серед індуктивних узагальнень важлива роль належить *науковій індукції*, яка, крім формального обґрунтування, узагальнення, яке отримане індуктивним шляхом, дає додаткове змістовне обґрунтування його істинності, – у тому числі за допомогою дедукції (теорій, законів). Наукова індукція дає достовірний висновок завдяки тому, що акцент робиться на необхідних, закономірних і причинних зв'язках.

Дедукція – це, по-перше, перехід у процесі пізнання від загального до одиничного, виведення одиничного із загального; по-

друге, процес логічного висновку, тобто переходу за тими чи іншими правилами логіки від деяких даних пропозицій-посилань до їх наслідків (висновків). Сутність дедукції полягає у використанні загальних наукових положень для дослідження конкретних явищ.

3) Порівняння, класифікація та типологія

Порівняння – це пізнавальна операція, що лежить в основі умовиводів щодо схожості чи відмінності об'єктів (або ступенів розвитку одного й того ж об'єкта). За допомогою порівняння виявляють якісні й кількісні характеристики предметів. Воно є основою такого логічного прийому як аналогія і є вихідним пунктом *порівняльно-історичного методу*. Цей метод дозволяє виявити і співставити рівні у розвитку явища, що вивчається, ті зміни, що відбулися, визначити тенденції розвитку.

Класифікація – поділ на класи (групи) відповідно до певних ознак предметів, явищ.

Типологія – поділ на типи (групи) за найважливішими ознаками.

4) Моделювання – це метод дослідження об'єктів на їх моделях

У логіці і методології науки модель — це аналог певного фрагменту реальності, породження людської культури, концептуально-теоретичних образів тощо. Форми моделювання різноманітні і залежать від використання моделей і сфери застосування моделювання. За характером моделей виокремлюють матеріальне (предметне) та ідеальне моделювання, яке виражене у відповідній знаковій формі.

5) Екстраполяція – перенесення ознак одного предмета або явища на інший

3. Компоненти системи наукового пізнання

У сучасних педагогічних дослідженнях використовується системний підхід, тобто розгляд об'єкта, предмета дослідження як системи. Системний підхід у педагогіці спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язку та зведення їх у єдину теоретичну картину. Наприклад, як систему можна розглядати будь-яку пізнавальну діяльність, а її складовими виступатимуть сам суб'єкт пізнання (особистість), процес пізнання, продукт пізнання, мета, умови, в яких перебуває система.

Поняття «системний підхід» починає функціонувати у 30-ті роки ХХ ст., у зв'язку з дослідженнями в галузі природничих наук

(Л. фон Берталанфі). Стосовно педагогічних досліджень термін «системний підхід» почав застосовуватися в 60-ті роки ХХ ст. західними вченими, які розробляли стратегії досліджень у галузі педагогічних технологій (Р. Андертон, Дж. Майлсон, М. Нейл, Н. Сільверн, С. Фагел, А. Холл та ін.).

У філософському плані системний підхід означає формування системного погляду на світ, який бере за основу ідеї цілісності, складної організованості досліджуваних об'єктів та їхньої внутрішньої активності й динамізму. Ці ідеї почерпаються системним підходом з діалектико-матеріалістичної картини світу і означають певний розвиток як філософського розуміння дійсності, так і принципів його пізнання.

З філософським обґрунтуванням системного підходу тісно пов'язана його логіко-методологічна проблематика. До цього, насамперед, належить побудова певних специфічних системних понять, зокрема поняття «система».

Термін «система» використовується в науковій літературі у різних значеннях. Під системою розуміють іноді сукупність предметів, іноді форму, вид і т. ін. Так, В.М. Садовський зазначає, що найчастіше цей термін вживається для позначення упорядкованої кількості елементів. Саме в цьому значенні, зазначає він, говорять про мову як систему, про молекулу як певну складову системи. Український педагогічний словник дає таке визначення: «Система – це комплекс елементів, що знаходяться у взаємодії, це різноманіття об'єктів разом з відношеннями між об'єктами та їх атрибутами».

Основні принципи системного підходу

– **Цілісність**, яка дозволяє розглядати систему одночасно і як єдине ціле, і як підсистему рівнів, що знаходяться вище.

– **Цілеспрямованість** функціонування системи (кожна система має певну мету).

– **Зв'язок системи із зовнішнім середовищем.**

– **Ієрархічність побудови**, тобто наявність множини (принаймні двох) елементів, які розташовані на основі підпорядкування елементів нижчого рівня елементам вищого рівня.

– **Структуризація**, яка дозволяє аналізувати елементи системи і їх взаємозв'язки в рамках конкретної організаційної структури. Як правило, процес функціонування системи обумовлений не стільки властивостями її окремих елементів, скільки властивостями самої структури.

– **Взаємозв'язок** між елементами системи, видалення одного з елементів призводить до знищення системи або зміни її життєдіяльності.

– **Множинність**, яка дозволяє використовувати множину кібернетичних, економічних і математичних моделей для опису окремих елементів і системи в цілому.

– **Розвиток, динамічність** елементів і системи у цілому.

– **Системність** – властивість об'єкта мати усі ознаки системи.

Елементи системи педагогічного пізнання:

1. Педагогічний факт.
2. Педагогічне явище та процес.
3. Поняття та категорії.
4. Закон і закономірність.
5. Педагогічна теорія.

Системний підхід як наукова методологія – це ставлення до об'єкта дослідження як до системи, аналіз його через призму системності.

Таким чином, **системний підхід** (англ. *Systems thinking* – системне мислення) це напрям методології досліджень, який полягає у вивченні об'єкта як цілісної множини елементів в сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як системи. Ефективність системного підходу залежить від характеру застосовуваних загальносистемних закономірностей, що встановлюють зв'язок між системними параметрами. У сьогоденні на основі узагальнення різних варіантів системного підходу створюються умови для побудови загальної теорії про системи – системології. Виникнення і поширення системного підходу зумовлено кризою елементаризму і механіцизму у зв'язку із ускладненням завдань науки і практики.

4. Методологічні підходи у педагогічному дослідженні

1. Сутність соціокультурного підходу (М. Богуславський; О. Сухомлинська) полягає у тому, що педагогічні процеси у будь-яку з історичних епох завжди зумовлені загальним станом розвитку суспільства й культури, оскільки зміст освіти та виховання залежить від державних інтересів і специфіки суспільно-політичного життя, особливо, коли це стосується радянського періоду. «Освітній простір, – зазначає О. Сухомлинська, – знаходиться здебільшого в соціальній сфері, відображає соціальні, політико-правові, економічні й ідеологічні процеси. Саме вони вкупі з педагогічними процесами задають параметри шкільної політики, функціонування освіти

2. У розумінні К. Ушинського антропологічний підхід означав інтеграцію даних усіх наук про людину (психологія, анатомія, фізіологія, логіка, філософія, географія, історія, етнографія) і їх використання при організації та здійсненні педагогічного процесу. Провідним принципом антропологічних теорій, зокрема педагогічної антропології К. Ушинського, філософії людиноцентризму В. Кременя та інших теорій, є антропоцентризм (людиноцентризм), який ставить у центр дослідження людину, стимулює вивчення історії в контексті людського виміру і у такий спосіб висвітлює специфіку розгортання соціально-культурних процесів у певному суспільстві. За визначенням В. Кременя, «людиноцентризм – це актуалізація гуманістичних тенденцій у сучасну епоху, відхід від раціоналізованих прагматичних імперативів».

Застосування принципу людиноцентризму «розвиває і культивує розмірковуючий, поліфонічний тип пізнання, яке долає економцентризм (прагмацентризм) людського буття».

3. Важливим для багатьох досліджень є *психологічний підхід* (О. Сухомлинська). О. Сухомлинська зазначає, що використання у якості методології історії психології, зокрема дитячої, педагогічної, експериментальної, культурно-історичної психології, психотехніки забезпечує опис і пояснення фактів, механізмів і закономірностей психічного розвитку дитини та пояснення того, як ці факти та закони відкривались. Пояснити і відтворити деякі періоди розвитку педагогічної думки та школи неможливо без залучення історії психології, наприклад наукову спадщину К. Ушинського, період розвитку української школи й педагогіки 20-х років ХХ ст., педологію.

4. Дослідження спираються й на *синергетичний підхід* (М. Богуславський, В. Кремень; М. Каган). Синергетика виходить з того, що нові наукові ідеї, поняття, гіпотези породжуються не тільки новими (в нашому випадку педагогічними) фактами, а й різноманітними нелінійними зв'язками між теоріями. Синергетичний підхід сприяє виявленню нерозкритих чи недостатньо розкритих процесів, що були прихованим пластом історико-педагогічних феноменів.

Як зазначає В. Кремень, звернення педагогіки до методології синергетики пов'язане з тим, що в наукових розробках про освіту та виховання накопичено великий обсяг фактів і матеріалів, які не підлягають поясненню з позицій окремих, традиційних методик, прийнятих як у педагогіці, так і в інших гуманітарних і соціальних науках. Їх аналіз вимагає іншої концептуалізації, звільнення від стереотипів минулого, переходу до синергетичної (міждисциплінарної) методології.

Концептуальним є твердження М. Богуславського, що синергетичне світорозуміння має такі істотні риси:

1) Генеза педагогічного світогляду має свою внутрішню логіку, що не збігається (але своєрідно резонує) із зовнішніми детермінантами.

2) Поліфонічність процесів, що є об'єктом пізнання (їх альтернативність, варіативність). За синергетичного підходу науку цікавить здебільшого не лише зовнішній, видимий шар історико-педагогічного процесу, а й те, що знаходиться під ним. За таких умов відбувається відродження їх людського, морального змісту, тобто повернення до гуманістичних витоків історико-педагогічного пізнання, зосередженість на вузлових проблемах поєднується з урахуванням впливу на макросистему малих педагогічних процесів.

3) За синергетичного підходу особливого значення набувають виявлення і показ впливу окремих діячів освіти і науки на систему, яка перебуває у стані нестабільності, що зумовлює макрозміни.

5. Використання у дослідженнях *системно-хронологічного підходу* (А. Кушнір, Г. Щедровицький, Е. Юдін, М. Ярошевський) дозволяє розкрити явище або процес послідовно, показати зміни в об'єкті дослідження.

6. Можливе використання у якості загальнонаукового методологічного орієнтиру і *проблемного підходу* (Б. Грязнов; З. Равкін; В. Швирєв). Логічне поєднання системно-хронологічного та проблемного підходів дозволяє представити предмет дослідження як систему, що має складну структуру у вигляді логічного поєднання компонентів або проблем, зовнішні зв'язки, визначені функції та практичну спрямованість на досягнення актуальної мети.

До суттєвих ознак проблемного підходу як методологічного орієнтиру відносимо комплексність, опосередкованість і визначеність наукової інформації історичними джерелами, ретроспективність, раціональність. Застосування проблемного підходу дає можливість узагальнити досліджувані явища, позбавляє від зайвої деталізації у висвітленні історико-педагогічних фактів, забезпечує виявлення ключових положень науково-практичного розвитку педології у руслі загальних педагогічних процесів.

7. Серед методологічних основ дослідження ми виділяємо *герменевтичний підхід* (Х.-Г. Гадамер, П. Рікер, О. Сухомлинська), що застосовується у процесі тлумачення текстів, зокрема історичних, які віддзеркалюють як досліджуваний предмет, так і суспільний

контекст окресленого періоду, тому він є особливо доречним при опрацюванні джерельної бази дослідження.

На думку П. Рікера, інтерпретація продовжує життя історичних джерел, оскільки письмові історичні джерела – «це не закритий пакет, котрий, не відкриваючи, передають з рук в руки, а це скарб, з якого можна черпати пригоршнями і який поповнюється у цьому процесі. Усіляка традиція живе завдяки інтерпретації; саме цією ціною вона продовжується, тобто залишається живою традицією».

У руслі філософської концепції Х.-Г. Гадамер вихідними імперативами герменевтичного підходу стали такі положення: а) інтерпретація є принципово відкритою й ніколи не може бути завершеною; б) розуміння тексту не просто лежить в основі ставлення інтерпретатора до тексту, а є відображенням ставлення інтерпретатора до світу в цілому. Водночас, відповідно до герменевтичної теорії інтерпретації текстів, тлумачення використаних у дослідженні історичних документів, особливо неопублікованих, має здійснюватися у такий спосіб, щоб передати їх предметний зміст саме так, як він закладений в тексті, незалежно від внутрішніх інтенцій дослідника.

Ще однією важливою рисою герменевтичного підходу є намагання зрозуміти не лише зміст опрацьованих документів, але й позицію та погляди автора цього документа, викликані певними обставинами, пов'язаними, зокрема з соціально-політичними умовами розвитку суспільства.

8. Серед концептуальних засад дослідження окреслюємо й *персоналістичний підхід* (В. Штерн, О. Сухомлинська, Н. Гупан, Н. Дічек), оскільки «педагогічна персоналія репрезентує доробок того чи іншого педагога як індивідуального творця, але передусім як виразника думки й практики своєї епохи».

Застосування персоналістичного (біографічного) підходу означає зв'язок наукового знання з особистістю вченого чи педагога-практика, його життям і діяльністю, що сприяє відродженню гуманістичних традицій історико-педагогічних пошуків і дає змогу усвідомити, що історію творять особистості, а процес формування підростаючих поколінь значною мірою залежить від взаємовпливів і взаємодії цих визначних діячів.

Опора на персоналістичний підхід забезпечує характеристику педагогічної реальності у часі й просторі й охоплення досліджуваної проблеми у широкому історичному контексті.

Визначені підходи до проблеми дослідження передбачають опору на методологічні принципи історизму, об'єктивності, системності, детермінізму.

Тема 3. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ В ОСВІТІ ТА ПЕДАГОГІЦІ

■► План

1. Використання методу спостереження у педагогічних дослідженнях.
2. Метод рейтингу у педагогічних дослідженнях.
3. Тестування у педагогічних дослідженнях.
4. Аналіз документів, наукових джерел і літератури з досліджуваної проблеми.
5. Анкетування як метод педагогічного дослідження.
6. Соціометрія як метод педагогічного дослідження.
7. Метод експертних оцінок.

1. Використання методу спостереження у педагогічному дослідженні

Педагогічне спостереження – це спеціально організоване, цілеспрямоване сприйняття педагогічного процесу у звичайних умовах; об'єкт спостереження – дії та вчинки студентів та викладачів. Суть цього методу полягає в безпосередньому, планомірному й тривалому сприйманні педагогічних явищ без втручання дослідника в нього.

Спостереження – це цілеспрямоване дослідження певного педагогічного явища або процесу з метою виявлення конкретних даних.

Наукове спостереження у професійній педагогіці – цілеспрямоване і організоване сприйняття предметів, явищ і процесів виховання, навчання і розвитку людини в процесі його професійної підготовки.

Об'єктами спостереження в професійній педагогіці можуть бути дії учнів та навчальних груп в навчальному процесі, виконання учнями робіт, зміна поведінки учнів, дії викладача, методи навчання та інші педагогічні явища.

Функції спостереження – забезпечення теоретичного дослідження емпіричною інформацією, перевірка адекватності та істинності теорії в практиці.

Педагогічне спостереження має свої особливості. Позитивним є те, що цей метод дає фактичний матеріал про природний перебіг педагогічних процесів. Однак спостереження характеризується певним суб'єктивізмом інтерпретації одержаної інформації, а також доступністю лише вибіркової перевірки. Для перевірки правильності зроблених висновків щодо спостереження застосовують такі

прийоми: проведення кількох спостережень із зіставленням одержаних даних; порівняння результатів спостереження з думками практиків; дискусійне обговорення результатів спостереження; суворі фіксація процесу дослідження.

Для забезпечення науковості педагогічного дослідження необхідно дотримуватися таких вимог:

- ясність і чіткість спостереження;
- визначення завдань і мети;
- вибір об'єкта, предмета та педагогічної ситуації;
- вибір способу спостереження;
- вибір способів реєстрації того, що спостерігається;
- систематичність і різнобічність спостереження;
- достатня кількість зафіксованих фактів;
- своєчасність і правильність, об'єктивність фіксації;
- простота й логічність техніки запису;
- ретельна, обдумана обробка зібраного матеріалу;
- врахування всіх впливів на перебіг досліджуваних явищ;
- виділення тривалих, істотних, повторюваних фактів;
- відокремлення їх від другорядних і випадкових елементів;
- неупередженість у тлумаченні матеріалу, в оцінках фактів і висновків, що впливають з них;
- оброблення та інтерпретація одержаної інформації.

Етапи педагогічного спостереження:

- вибір об'єкта спостереження, формулювання мети і завдання спостереження;
- отримання дозволу на проведення спостереження;
- складання плану спостереження;
- підготовка документів спостереження (інструкції, протоколи);
- збір даних спостереження (записи, протоколи, таблиці);
- оформлення результатів спостереження;
- аналіз результатів спостереження;
- теоретичні і практичні висновки спостереження.

2. Метод рейтингу у педагогічних дослідженнях

Метод рейтингу – метод оцінки тих чи інших показників діяльності компетентними експертами. До добору експертів висуваються певні вимоги, а саме:

- компетентність (знання сутності проблеми);
- креативність (здатність розв'язувати творчі завдання);
- позитивне ставлення до експертизи;
- несхильність до конформізму, тобто надмірного наслідування авторитетів у науці;

- наукова об'єктивність;
- аналітичність і широта мислення;
- конструктивність мислення;
- самокритичність.

Не завжди вдається знайти експертів, які б повною мірою відповідали б такому широкому спектру вимог. Проте прагнення до цього неодмінно сприяє підвищенню якості експертизи.

Рейтинг є основою для побудови найрізноманітніших шкал оцінок. Його використовують під час оцінювання популярності окремих учнів і значущості їх моральних якостей, престижності професій тощо.

3. Тестування у педагогічних дослідженнях

Тестування – це система психолого-педагогічних завдань, спрямованих на дослідження окремих рис і якостей людини.

У психолого-педагогічних дослідженнях тестом здебільшого називають нормовані за часом виконання і складністю набори завдань, що використовуються для порівняльного вивчення групових та індивідуальних особливостей. Це методи діагностики із застосуванням стандартизованих запитань і завдань, що мають певну шкалу оцінок.

Тести широко використовуються у практичній психології. Саме в цій галузі були розроблені методичні критерії їх побудови, використання, перевірки й обробки. Ці критерії з певними застереженнями можна визнати як обов'язкові й для тестів педагогічних. За їх допомогою порівнюються знання як окремих учнів, так і класів.

Тест є вимірювальним засобом, тому він повинен відповідати чітким і зрозумілим методичним вимогам. Випадково дібрані набори завдань тестом назвати не можна.

Під час тестування відбувається порівняння учнів або груп учнів, тому потрібно користуватися певною одиницею виміру. Найчастіше результати виконання тесту порівнюють за числом виконаних завдань за певний встановлений час. За одиницю виміру в такому разі береться час виконання одного завдання. Отже, дослідник порівнює свої досліджувані об'єкти за числом виконаних завдань за певний проміжок часу. Тому першочергового значення набуває проблема вибору завдань рівної складності. Щоб вирішити цю проблему, необхідно проводити попередні багаторазові проби тесту в спеціальних групах після їх аналізу й обробки, вносити зміни.

Разом з тим, тести не можуть вважатися універсальним засобом педагогічного контролю в школі, навіть у рамках контролю за

успішністю учнів, тому що кожне завдання тесту й увесь тест складається з однорідних завдань, спрямованих на виявлення обмеженого комплексу ознак засвоєння та розуміння. Адже, чим менше ознак входить у комплекс тесту, тим зрозуміліша інтерпретація результатів, і тим краще тест виконує свою функцію.

Найкраще, якщо одне завдання виявляє лише якусь одну ознаку, а всі завдання загалом відповідають певній меті: вимірювати тільки те, що потрібно знати про учня дослідникові.

Проте метод тестування має певні межі використання. Є дуже складні і багатопланові характеристики навчання учня – у такому разі тестові методики не можуть бути застосовані.

Розрізняють кілька класифікацій тестів: за природою оцінювання якостей: тести успішності, тести здібностей, індивідуальні тести; за формою подачі завдань: вербальні (побудовані на основі завдань, виражених у словесній формі), невербальні (у формі різноманітних наочних і слухових образів).

За функціональною ознакою (призначення тестів щодо предмета дослідження) розрізняють:

тести інтелекту – методики психологічної діагностики, призначені для виявлення розумового потенціалу індивіду;

тести креативності – сукупність методик для вивчення та оцінювання творчих здібностей особистості (креативності);

тести досягнень – методики, за допомогою яких визначають ступені розвитку конкретних знань, умінь, навичок особистості;

тести особистісні – методики психодіагностики, за допомогою яких визначають різні риси особистості та її характеристики: уподобання, цінності, ставлення до людей; емоційні та мотиваційні ознаки; типові моделі поведінки;

проективні тести – методики, скеровані на виявлення певних психічних ознак людини. Вони передбачають застосування стимулів, реагуючи на які людина виявляє найхарактерніші свої риси. Для цього досліджуваній особі пропонують витлумачити події, відновити ціле за деталями, надати сенс неоформленому матеріалу, створити оповідання за малюнком із невизначеним змістом.

Перевагою тесту є те, що всі пропоновані в ньому завдання попередньо глибоко продумані й експериментально перевірені, вони у своїй сукупності за короткі терміни та у стислій формі розкривають для дослідника ті ознаки учня, які його цікавлять. У цьому розумні тест має перевагу перед іншими методами перевірки знань розуміння викладеного матеріалу. Іншою, ще важливішою перевагою тесту є його об'єктивність.

Вимогами до тестування є такі:

- обов'язковий для всіх комплекс випробовувальних завдань;
- чітка стандартизація зовнішніх умов, у яких проводиться тестування;
- наявність стандартної системи оцінювання та інтерпретації результатів;
- використання під час оцінювання середніх показників результатів оцінювання.

4. Аналіз документів, наукових джерел і літератури з досліджуваної проблеми

Методи вивчення інформаційних джерел з проблем дослідження – це група методів дослідження, за яких використовують систему процедур, спрямованих на збір, систематизацію, аналіз і тлумачення продуктів діяльності людини. До них належать: аналіз особистих документів, аналіз офіційних матеріалів групової, колективної та масової комунікації, аналіз продуктів діяльності.

Аналіз особистих документів (листів, щоденників, автобіографій, особових справ) дає матеріал для психодіагностики, дослідження ставлення особистості до навчання, оцінки рівня засвоєння знань і сформованості умінь та навичок.

Аналіз офіційних матеріалів групової, колективної та масової комунікації (записів дискусій, розмов, нарад; статутів, наказів, розпоряджень, законів) застосовується для вивчення соціальних процесів, явищ та їх впливу на особистість і стан навчально-виховної роботи в школі.

Аналіз продуктів діяльності (творчих, професійних, поведінкових, суспільних тощо) як метод психолого-педагогічного дослідження широко використовується в дослідницькій, прикладній діяльності педагогів і психологів. Ефективність цього методу залежить від уміння дослідника знаходити в документах навчально-виховного закладу та матеріалах діяльності вихованців головне, характерне, глибоко аналізувати його, бачити за ним реальні факти в діях педагогів і учнів.

У педагогічному дослідженні зазначені методи мають конкретніше спрямування на вивчення продуктів діяльності саме учнів. Серед них можна назвати такі: метод вивчення й аналізу системи учнівських робіт (письмових і лабораторно-практичних); метод лабораторних робіт контрольного характеру; метод вивчення окремих учнівських робіт і шкільної документації.

Зокрема, за останні роки широкого поширення набув *метод вивчення й аналізу системи учнівських робіт* (письмових і лабораторно-практичних).

Для професійної педагогіки цікавими є письмові документи такі, як класні журнали, робочі, календарні плани, навчальні плани, програми.

Розрізняють п'ять основних видів аналізу педагогічної документації:

психологічний (мета аналізу – з'ясування ставлення учнів до будь-якого педагогічного явища, вивчення психіки учнів);

педагогічний (на основі аналізу програм з'ясовують переваги в навчанні);

розвитку учнів (за змістом та за стилем творів аналізується розвиток інтелекту);

формалізований (контекст-аналіз, під час якого знаходять кількісні ознаки, риси, властивості документів, наприклад, частота однакових слів у технічному інструктажі, що відображають певні сторони документа, що вивчається);

технологічний (на основі вивчення складених учнями технологічних карт визначаються засвоєні учнями технологічні поняття і доречність організації технологічного процесу).

Ретельне вивчення літератури допомагає відокремити відоме від невідомого, зафіксувати установлені факти, накопичити досвід, чітко окреслити досліджувану проблему.

Під час вивчення матеріалу необхідно чітко поставити мету і відповідно до неї виділити показники для збору даних, визначити способи їх оформлення (таблиці, тематичні вибірки).

На початку дослідження, незалежно від його виду (історичне, теоретико-експериментальне, методичне), необхідно окреслити загальні контури наукового пошуку, визначити його орієнтири та основні етапи, чітко сформулювати дослідницькі завдання. Ця попередня теоретична робота проводиться дослідником на ґрунті вивчення літературних джерел. Хоч ознайомлення з вихідною інформацією супроводжує весь процес дослідження, на перших етапах воно відіграє особливо важливу роль. Саме в такий спосіб отримується і накопичується певний фактичний матеріал, здійснюється аналіз, узагальнення та інтерпретація наукової інформації відповідно до теоретичної канви певного дослідження.

Вивчення та добір наукового доробку інших авторів за своїм значенням і трудомісткістю є важливою складовою власного пошуку, що вимагає тривалої роботи. Адже неодмінною умовою дослідницької діяльності є послідовний зв'язок між «живою» працею

і тією, що матеріалізована вже у проведених дослідженнях. Учений творить, використовуючи духовну спадщину своїх попередників.

Існують певні правила роботи з літературою, які треба враховувати молодому науковцю:

- 1) складання попереднього бібліографічного списку джерел;
- 2) добір публікацій;
- 3) опрацювання публікацій.

Так при складанні бібліографії важливо, перш за все, визначити інформаційні джерела, в яких можуть бути публікації з досліджуваної проблеми (книжки, статті, рецензії, газетні та журнальні періодичні видання, збірники наукових праць, матеріали конференцій, архіви тощо). Необхідно також з'ясувати коло авторів, які вивчали питання, пов'язані з обраною темою.

Правильно складений бібліографічний список сам по собі має пізнавальне значення. Він віддзеркалює загальну та наукову культуру автора, аргументованість і переконливість його тверджень і висновків, обізнаність з фундаментальними працями тощо. Список використаної літератури є завжди цікавим для лити загальні контури наукового пошуку, визначити його орієнтири та основні етапи, чітко сформулювати дослідницькі завдання. Ця попередня теоретична робота проводиться дослідником на ґрунті вивчення літературних джерел. Хоч ознайомлення з вихідною інформацією супроводжує весь процес дослідження, на перших етапах воно відіграє особливо важливу роль. Саме в такий спосіб отримується і накопичується певний фактичний матеріал, здійснюється аналіз, узагальнення та інтерпретація наукової інформації відповідно до теоретичної канви певного дослідження.

Вивчення та добір наукового доробку інших авторів за своїм значенням і трудомісткістю є важливою складовою власного пошуку, що вимагає тривалої роботи. Адже неодмінною умовою дослідницької діяльності є послідовний зв'язок між «живою» працею і тією, що матеріалізована вже у проведених дослідженнях. Учений творить, використовуючи духовну спадщину своїх попередників.

Існують певні правила роботи з літературою, які треба враховувати молодому науковцю:

- 1) складання попереднього бібліографічного списку джерел;
- 2) добір публікацій;
- 3) опрацювання публікацій.

Так при складанні бібліографії важливо, перш за все, визначити інформаційні джерела, в яких можуть бути публікації з досліджуваної

проблеми (книжки, статті, рецензії, газетні та журнальні періодичні видання, збірники наукових праць, матеріали конференцій, архіви тощо). Необхідно також з'ясувати коло авторів, які вивчали питання, пов'язані з обраною темою.

Правильно складений бібліографічний список сам по собі має пізнавальне значення. Він віддзеркалює загальну та наукову культуру автора, аргументованість і переконливість його тверджень і висновків, обізнаність з фундаментальними працями тощо. Список використаної літератури є завжди цікавим для фахівців, бо розкриває їм нові, ще малодосліджені питання з певної галузі науки і нерідко буває єдиним інформаційно-тематичним джерелом. Тому бібліографія має бути бездоганною як за своїм змістом, так і за оформленням.

У пошуку літератури суттєву допомогу надають каталоги бібліотек, використання прикнижкової та пристатейної бібліографії, реферативних журналів, довідників, джерельної бази дисертацій.

Ознайомлюватися з літературою слід у зворотньо-хронологічному, а не прямо-хронологічному порядку. Зміст видань останніх років може охоплювати матеріали попередніх наукових розробок. Тому, починаючи роботу з новою літературою, дослідник запобігає можливого дублювання та повторного огляду тієї самої інформації.

Усі зібрані матеріали треба систематизувати, для чого виділяють певні напрями до вивчення наукової проблеми, що характеризують якісні зрушення її становлення. Кожний з цих напрямів спрямовує критичний аналіз, який дає можливість визначити «білі» плями, тобто ще недостатньо досліджені ракурси проблеми, і на цій основі окреслити свої наукові завдання.

Для аналізу документів і літератури застосовують герменевтичний підхід.

5. Анкетування як метод педагогічного дослідження

Анкетування проводять для з'ясування біографічних даних, поглядів, ціннісних орієнтирів, соціальних настанов особистісних рис опитуваних.

Типи анкетного опитування за кількістю охоплення опитуваних: повне (охоплюються великі групи людей) і вибіркове (опитування певної групи учасників); за характером спілкування: особисте (безпосереднє опитування) та заочне (поштою, телефоном); за формою здійснення: групове та індивідуальне; за формою проведення: усне (за типом інтерв'ю) та письмове (робота з

бланковими анкетами); за способом вручення анкет: поштове та роздавальне.

Анкета є набором запитань, кожне з яких логічно пов'язане з головним завданням дослідження. Важливими характеристиками анкети є її композиція (послідовність запитань), мова та стиль формулювання запитань, оформлення, рекомендації щодо заповнення анкети.

Структура анкети складається з трьох частин: вступної, основної, демографічної. Починається вона зі вступної частини, в якій зазначають, хто та з якою метою проводить опитування, вміщують інструкції щодо її заповнення, вказують на спосіб повернення заповненої анкети. Вступ повинен налаштувати учасників анкетування на довіру та співробітництво. Основна частина формується із запитань, які дають інформацію про певні факти, події, мотиви, думки, оціночні судження респондентів у галузі досліджуваної проблеми. Демографічна частина містить паспортні характеристики опитуваних: вік, ступінь освіти.

За формою анкети є такі:

відкриті – анкети, в яких інструкція не пропонує варіантів відповіді на запитання (напишіть назву професії, яку б ви обрали; напишіть назву країни, де б ви хотіли жити);

закриті – анкети, що мають варіанти відповідей, із яких потрібно вибрати один (чи згодні Ви з твердженням, що фах учителя є одним з найкращих? а) безумовно згоден; б) згоден; в) непевен; г) незгоден; або кілька (які пори року Вам подобаються? а) зима; б) весна; в) літо; г) осінь;

напіввідкриті – передбачають можливість не тільки скоритися одним з наведених варіантів відповідей, але й запропонувати свій;

поляри – анкети, що виявляють стандартизований набір особистісних рис, ступінь виразності яких може бути оцінений за 4-5 бальною шкалою (уважно проаналізуйте досвід роботи вчителя і оцініть рівень розвитку його дослідницьких умінь: «5» – риса притаманна вчителю вищою мірою; «4» – помітно виражена; «3» – мало виражена; «2» – не виражена; «0» – не вдалося її виявити).

За змістом запитань анкети поділяють на:

непрямі, коли об'єкт інтересу дослідника не вказується прямо в змісті запитань (кого зі своїх товаришів ти запросив би до себе на День народження?);

прямі, коли об'єкт інтересу дослідника наявний у змісті самих запитань (чому Ви обрали педагогічну професію?).

6. Соціометрія як метод педагогічного дослідження

Соціометрія – галузь соціології, яка вивчає міжособистісні взаємини у малих групах кількісними методами, зосереджуючись на внутрішньогрупових симпатіях і антипатіях. За допомогою спеціальної методики (соціометричний тест) експериментально досліджується взаємне суб'єктивне ставлення членів групи один до одного, структура і динаміка цих взаємовідносин, становище індивідів у групі, питання лідерства.

Сучасна соціометрія найчастіше використовує два методи – анкетування та опитування, розроблених так, щоб навіть на підставі анонімних відповідей можна було скласти соціоматрицю, яка б відображала особливості взаємостосунків (симпатії, антипатії) у групі.

Соціометричне опитування суттєво відрізняється від інших видів соціологічного опитування передусім тим, що об'єктом його вивчення є не характеристика респондента, а характеристика взаємин між респондентами.

Цей метод застосовують для дослідження міжособистісних стосунків і міжгрупових відносин з метою їх поліпшення. Він дає змогу вивчити особливості неформальних (неофіційних) стосунків, одержуючи соціологічну інформацію, яку іншим способом дістати майже неможливо. Грамотне його використання є передумовою для ґрунтовних теоретичних висновків про функціонування та розвиток груп, досягнення очікуваних результатів у формуванні колективів, підвищення ефективності їх діяльності.

Процедурно соціометрія є поєднанням методики опитування й алгоритмів для спеціальної математичної обробки первинних вимірювань. Взаємини між членами колективу з'ясовують на основі таких процедур: вибір (бажання індивіда до співробітництва з іншим індивідом); відхилення (небажання співпрацювати з іншими); нехтування (залишення одним індивідом іншого поза власною увагою).

Запитання соціометричної анкети містять так званий соціометричний критерій. Вербально його формулюють так: «Кого б ви обрали?», «Чий думці Ви віддаєте перевагу в ситуації?», «Хто зумів би Вас переконати?» та ін.

Соціометричні критерії поділяються на два основні класи:

комунікативні критерії (соціометричні тести) використовують для опису, виміру реальних або уявних взаємин у групі, з'ясування ставлення кожного члена групи до його оточення («Кого б Ви запросили на День народження?»);

гностичні критерії (тести соціальної перцепції), спрямовані на відображення уявлень людини про своє місце й роль у запропонованій грі та про те, хто саме може її обрати для вирішення конкретного завдання, а хто – відхилити («Хто з Вашого класу, на Вашу думку, хотів би запросити Вас на День народження?»).

В обох випадках критерії сформульовані у позитивній формі, тобто орієнтовані на з'ясування вибору. Але є й заперечні критерії, які фіксують негативне ставлення однієї людини до іншої.

У соціометрії поширені дихотомічні критерії, які дають можливість точніше з'ясувати взаємини у групі. Наприклад: «Кого з учнів вашого класу Ви запросили б на День народження (позитивна частина критерію), а кого б ні?» (заперечна частина критерію).

У соціальній психології використовують спеціальні терміни, які означають стан особистості в міжособистісних стосунках. «Зірка» – член групи (колективу), що отримує найбільшу кількість виборів. «Бажаний» – член групи (колективу), що отримує половину або трохи менше від кількості виборів, які віддані найпопулярнішому. «Відтиснутий» – член групи (колективу), котрого ніхто не вибрав.

У процесі соціометричного дослідження складають соціограму – графічне відтворення результатів математичної обробки даних, одержаних за допомогою соціометричного тесту. Соціограма наочно відображає взаємні симпатії й антипатії, наявність соціометричних «зірок» (осіб, яких обирає більшість опитуваних), «відтиснутих» (осіб, від яких усі відвертаються) та проміжні ланки між цими полюсами. Вона дає можливість побачити структуру взаємин у групі, робити припущення щодо стилів лідерства, ступеня організованості групи загалом.

Результати соціометричного дослідження можуть бути записані у спеціальну таблицю.

Соціометрію використовують разом з іншими методами, оскільки вона не розкриває сутності взаємин у групі, а лише відображає їх загальну характеристику.

7. Метод експертних оцінок

Метод експертних оцінок використовуються для одержання змінних емпіричних даних. З його допомогою досліджують педагогічні проблеми, які не піддаються формалізації. Цей метод поєднує опосередковане спостереження і опитування із залученням для оцінювання явищ компетентних фахівців. Для цього проводиться опитування спеціально дібраної групи експертів (5-7 осіб) з метою вивчення значень певних змінних величин, потрібних для оцінки

досліджуваного питання. Експерти добираються за ознакою їх формального професійного статусу – посади, наукового ступеня, стажу роботи та інше.

Існують різні експертні методи, які включають індивідуальні й колективні експертні оцінки. Визначають такі різновиди методу експертних оцінок: метод комісії, метод мозкового штурму (колективної генеральної ідеї), метод Дельфі, метод евристичного прогнозування, метод узагальнення незалежних характеристик.

Експертну оцінку рекомендовано проводити в такій послідовності.

1-й етап. Підготовка документа експертної оцінки. У документі фіксуються такі питання, як постановка завдання, мета експерименту, терміни виконання робіт, керівник і склад групи проведення експертної оцінки, матеріальне забезпечення роботи.

2-й етап. З'ясування вихідної інформації. Така інформація дозволяє об'єктивізувати відповіді експертів. До неї можуть належати навчальні плани, навчальні програми, норми, правила, методичні рекомендації, дидактичні вимоги до сучасного навчального процесу.

3-й етап. Формування експертної групи і оцінка компетентності експертів. Для вирішення проблеми створюється експертна група кількістю близько 20 осіб, до складу якої належать провідні спеціалісти, наукові співробітники, представники інших організацій, методисти.

4-й етап. Підготовка і проведення опитування експертів. Опитування – головний етап методу експертних оцінок. Виділяють три типи завдань, які вирішуються в процесі опитування: якісна або кількісна оцінка заданих об'єктів, побудова нових об'єктів, оцінка нових об'єктів.

5-й етап. Обробка результатів експертної оцінки. Для підведення підсумків експертизи матеріали індивідуальних експертних оцінок необхідно обробити статистичними методами. Ці дані представляються на зборах експертів для подальшого обговорення.

6-й етап. Аналіз і оформлення результатів експертної оцінки. Результати колективного аргументованого обговорення беруться за основу для завершального вирішення проблеми.

Тема 4. ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

■► План

1. Вимоги до організації наукового пізнання.
2. Науково-дослідна діяльність студентів.

1. Вимоги до організації наукового пізнання

Однією з особливостей наукового пізнання порівняно з повсякденним(буденним) є його організованість та використання цілого ряду методів дослідження. Під методом розуміють сукупність прийомів, способів, правил пізнавальної, теоретичної і практичної, перетворюючої діяльності людей. Ці прийоми, правила встановлюються не довільно, а розробляються, виходячи із закономірностей самих об'єктів, що вивчаються. Тому методи пізнання такі ж багатоманітні, як і сама дійсність.

Характеристики, що відрізняють науку від повсякденного пізнання, зручно класифікувати відповідно до структури діяльності (простежуючи розходження науки й повсякденного пізнання за предметом, засобами, продуктами, методами і суб'єктами діяльності).

1. Якщо повсякденне пізнання відображає тільки ті об'єкти, які можуть бути перетворені в певних історично сформованих способах і видах практичної діяльності, то наука здатна вивчати й такі фрагменти реальності, які можуть стати предметом освоєння і в практиці далекого майбутнього. Наука виходить за рамки предметних структур наявних видів і способів практичного освоєння світу й відкриває людству нові предметні світи його можливої майбутньої діяльності.

2. Використання наукової термінології у науковому пізнанні. Щоб описати досліджувані явища, науковці прагнуть чітко фіксувати певні поняття й визначення. Вироблення наукою спеціальної мови, яка використовується для опису нею об'єктів є необхідною умовою наукового дослідження. Мова науки постійно розвивається в міру її проникнення у все нові галузі об'єктивного світу. Причому вона

впливає на повсякденну, природну мову. Наприклад, терміни «електрика», «холодильник» колись були специфічними науковими поняттями, а потім увійшли в повсякденну мову.

3. Наукове дослідження має потребу в особливій системі спеціальних засобів, які, безпосередньо впливаючи на досліджуваний об'єкт, дають змогу виявити можливі його стани в умовах, контрольованих суб'єктом. Засоби, які застосовуються у виробництві й у побуті, як правило, непридатні для цієї мети, оскільки об'єкти, досліджувані наукою, і об'єкти, перетворені у виробництві й повсякденній практиці, найчастіше відрізняються за своїм характером. Звідси необхідність спеціальної наукової апаратури (вимірювальних інструментів, приладових установок), які дозволяють науці експериментально вивчати нові типи об'єктів. Таким чином, з особливостей предмету науки ми одержали як своєрідний наслідок відмінності в засобах наукового й повсякденного пізнання.

4. Специфікою об'єктів наукового дослідження можна пояснити й основні відмінності наукових знань як продукту наукової діяльності від знань, одержуваних у сфері повсякденного, стихійно-емпіричного пізнання. Останні найчастіше не систематизовані: це, скоріше, конгломерат відомостей, приписів, способів діяльності й поведінки, накопичених протягом історичного розвитку повсякденного досвіду. Їхня вірогідність встановлюється завдяки безпосередньому застосуванню в певних ситуаціях виробничої й повсякденної практики. Що ж стосується наукових знань, то їхня вірогідність не може бути обґрунтована тільки таким способом, оскільки в науці переважно досліджуються об'єкти, ще не освоєні у виробництві. Тому потрібні специфічні способи обґрунтування істинності знання. Ними є експериментальний контроль за одержуваним знанням і виведення одних знань із інших, істинність яких уже доведена, утворюючи систему знань.

5. Особливість методу пізнавальної діяльності. Об'єкти, на які спрямоване повсякденне пізнання, формуються в повсякденній практиці. Прийоми, за допомогою яких кожний такий об'єкт виділяється й фіксується як предмет пізнання, входять у повсякденний досвід. Сукупність таких прийомів, як правило, не усвідомлюється суб'єктом як метод пізнання. У науковому дослідженні уже саме виявлення об'єкта, властивості якого підлягають подальшому вивченню, становить досить трудомістке

завдання. Щоб зафіксувати об'єкт, учений повинен знати методи такої фіксації. Тому в науці вивчення об'єктів, виявлення їхніх властивостей і зв'язків завжди супроводжується усвідомленням методу, за допомогою якого досліджується об'єкт.

6. Заняття наукою вимагають особливої підготовки суб'єкта, що пізнає. У ході чого він освоює історично сформовані засоби наукового дослідження, вивчає прийоми і методи оперування даними засобами. Для повсякденного пізнання такої підготовки не потрібно, вона здійснюється автоматично, у процесі соціалізації індивіда, коли в нього формується й розвивається мислення, в процесі спілкування й включення індивіда в різні сфери діяльності.

7. Об'єктивність наукового пізнання відрізняє його від інших форм пізнавальної діяльності людини. Так, наприклад, у процесі художнього освоєння дійсності об'єкти, включені в людську діяльність, не відокремлюються від суб'єктивних факторів, а беруться у своєрідній "склеїці" з ними. Будь-яке відображення предметів об'єктивного світу в мистецтві одночасно виражає ціннісне відношення людини до предмета.

8. Заняття наукою передбачає також і засвоєння певної системи ціннісних орієнтацій і цільових установок, специфічних для наукового пізнання.

Ці орієнтації повинні стимулювати науковий пошук, спрямований на вивчення все нових і нових об'єктів незалежно від сьогоденішнього практичного ефекту від одержуваних знань. Інакше наука не буде здійснювати своєї головної функції – виходити за рамки предметних структур практики своєї епохи.

9. Вимога неприпустимості фальсифікацій і плагіату виступає як своєрідна презумпція науки, що у реальному житті може порушуватися. У різних наукових співтовариствах може встановлюватися різна відповідальність за порушення етичних принципів науки.

2. Науково-дослідна діяльність студентів

Науково-дослідна діяльність (НДД) студентів є одним із найважливіших засобів підвищення якості підготовки фахівців з вищою освітою, здатних творчо застосовувати в практичній

діяльності найновіші досягнення науково-технічного прогресу. Як відомо, економічні і соціальні реформи, які здійснюються в Україні, значною мірою змінюють характер праці фахівців. Згідно з цим змінюються відповідно і вимоги до підготовки кадрів. Серед найголовніших – вимоги розвитку спеціаліста творчого, ініціативного, який має організаторські навички і вміння спрямовувати діяльність свого підрозділу на вдосконалення технологічного процесу шляхом запровадження у практику нових досягнень наукової і технічної думки. Неодмінною умовою виконання цієї вимоги є широке залучення студентів вищих навчальних закладів до науково-дослідної роботи, безпосереднє включення їх до сфери наукового життя.

Оскільки головним завданням ЗВО є підготовка фахівців для господарства, то найважливішим (і характерним для вищої школи) питанням здійснення НДД було і залишається питання про її вплив на навчальний процес. У цьому полягає основна особливість організації науки у вищій школі.

Досвід свідчить, що розвиток наукових досліджень безпосередньо впливає на якість навчального процесу, оскільки вони змінюють не лише вимоги до рівня знань студентів, а й сам процес навчання і його структуру у вищій школі, підвищуючи ступінь підготовленості майбутніх спеціалістів, їхній творчий практичний кругозір.

Розвиток науки у вищій школі передбачає підвищення якості підготовки спеціалістів, здатних, у свою чергу, після закінчення навчання самостійно вирішувати серйозні наукові завдання, йти у рівень з передовими ідеями теорії і практики управління народним господарством в умовах ринково економіки. Тому саме у ЗВО важливо прищепити студентам смак до наукових досліджень, привчити їх уже на цьому етапі мислити самостійно.

Отже, розвиток науки у вищій школі не лише змінює зміст і значення навчальних дисциплін, а й підказує нові форми та методи проведення навчального процесу. Результати НДР відбиваються в нових курсах, лекціях і практичних (семінарських) заняттях.

Як свідчить практика, залучення до наукової роботи робить для студентів дисципліни, які вивчаються, предметними, стимулюючи їх засвоєння. Причому НДД є органічною частиною і обов'язковою умовою успішної роботи ЗВО. Студенти не лише отримують найновішу наукову практичну інформацію від викладачів на лекційних і семінарських заняттях, лабораторних роботах і

виробничих практиках (особливо старшокурсники), а й беруть участь у наукових дослідженнях.

Цілеспрямоване виконання наукових досліджень у гуртках студентського наукового товариства, аспірантів та молодих учених у ЗВО сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості фахівця, науковця. Організовує наукову роботу студентів випускаючи профілюючи кафедра, яка є базовим методичним центром з наукової роботи зі студентами. Для керівництва науковими дослідженнями вона призначає наукового керівника (зазвичай одного на 1–7 студентів).

НДД студентів включає в себе два взаємопов'язані напрями:

- навчання студентів елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості;
- наукові дослідження, що здійснюють студенти під керівництвом професорів і викладачів.

Зміст і структура НДД студентів забезпечує послідовність засобів і форм її проведення відповідно до логіки навчального процесу, зумовлює наступність її від курсу до курсу, від кафедри до кафедри, від однієї дисципліни до іншої, від одних видів занять до інших.

Поступове зростання обсягу і складності набутих студентами компетентностей у процесі виконання ними наукової роботи забезпечує вирішення таких основних завдань:

- формування наукового світогляду, оволодіння методологією та методами наукового дослідження;
- надання допомоги студентам у прискореному оволодінні спеціальністю, досягненні високого професіоналізму;
- розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів у вирішенні практичних завдань;
- прищеплення студентам навичок самостійної НДР;
- розвиток ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання у своїй практичній роботі;
- розширення теоретичного кругозору і наукової ерудиції майбутнього фахівця;
- створення та розвиток наукових шкіл, творчих колективів, виховання у ЗВО резерву вчених, дослідників, викладачів.

Організаційна структура НДД у ЗВО може бути представлена в такому вигляді:

- проректор з наукової роботи;
- рада науково-дослідницької діяльності студентів факультету (університету);
- студентські науково-творчі товариства кафедр.

Наукове керівництво студентським науково-творчим товариством здійснюється науковим керівником, який обирається Вченою радою ЗВО.

НДД студентів ЗВО здійснюється за основними напрямками:

- НДР, що є складовою освітнього процесу і обов'язкова для всіх студентів (написання рефератів, підготовка до семінарських занять, підготовка і захист курсових, дипломних робіт, виконання завдань дослідницького характеру в період виробничої практики);
- НДР студентів поза освітнім процесом, якою передбачається: участь у наукових гуртках, виконанні госпрозрахункових наукових робіт у межах творчої співпраці кафедр, факультетів;
 - рекламна, лекторська діяльність;
 - написання тез наукових доповідей, публікацій тощо.

Студенти у курсових роботах із загальнотеоретичних та спеціальних дисциплін використовують елементи наукових досліджень у формі наукового пошуку, готують огляд літератури і розробляють пропозиції, що містять елементи новизни з теми роботи; узагальнюють передовий практичний досвід, застосовують економіко-математичні методи, комп'ютерну та організаційну техніку, інформаційні технології. Проблеми наукового пошуку відображені у курсових роботах студентів, мають знайти своє продовження у дипломній роботі, а також бути частиною наукової тематики відповідної кафедри.

У дипломній роботі повинні мати місце елементи дослідницького пошуку, що характеризує здатність і підготовленість студента теоретично осмислити актуальність обраної теми, її науково-прикладну цінність, можливість проведення самостійного наукового дослідження і застосування отриманих результатів у практичній діяльності базового підприємства, за матеріалами якого виконувалось дослідження.

Тема 5. ОБРОБКА ТА ОФОРМЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

■► План

1. Форми узагальнення результатів наукового дослідження.
2. Написання та захист кваліфікаційної (дипломної) роботи.
3. Вимоги до оформлення магістерської роботи.

1. Форми узагальнення результатів наукового дослідження

Основні форми узагальнення результатів наукового дослідження:

- реферат;
- курсова робота;
- кваліфікаційна робота;
- тези наукової доповіді;
- наукова стаття;
- монографія;
- дисертаційне дослідження.

2. Кваліфікаційна (дипломна) робота

Дипломний проект (робота) – це кваліфікаційне навчально-наукове дослідження студента, яке виконується на завершальному етапі навчання студента у закладі вищої освіти.

Виконання дипломної роботи складається з таких основних етапів:

- 1) визначення напрямку дослідження;
- 2) вибір і затвердження теми та змісту дипломної роботи;
- 3) проведення дослідження і написання роботи;
- 4) оформлення роботи і підготовка до захисту;
- 5) публічний захист дипломної магістерської роботи.

Проведення наукового дослідження відбувається поетапно:

- 1) обґрунтування актуальності обраної теми;
- 2) визначення об'єкта і предмета дослідження;

- 3) постановка мети і конкретних завдань дослідження;
- 4) вибір методів (методики) проведення дослідження;
- 5) опис процесу дослідження;
- 6) обговорення результатів дослідження;
- 7) формулювання висновків і оцінка одержаних результатів.

Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним. Необхідно висловити головне – сутність проблеми, з чого й випливає актуальність теми, її важливість для сучасного суспільства та освіти.

Від доведення актуальності обраної теми логічно перейти до **формулювання мети дослідження**, а також **вказати конкретні завдання**, які мають бути розв'язані відповідно до визначеної мети.

Мета дослідження – це уявлення про результат роботи. Мета визначається на основі більш конкретного, детального опису теми дослідження, відображає її теоретичну і практичну спрямованість.

Завдання дослідження в сукупності повинні давати уявлення, що слід зробити для досягнення мети. Формулювання завдань слід робити якомога ретельніше, оскільки опис їх розв'язання становитиме зміст розділів дипломної магістерської роботи. Це важливо також і тому, що назви таких розділів з'являються саме з формулювання завдань дослідження. Серед мовних засобів оформлення завдань переважають дієслова: *проаналізувати, розглянути, визначити, встановити, обґрунтувати, виявити, перевірити, довести, показати, апробувати* та ін., а також іменники *фактори, підходи, роль, доцільність, форми, методи, прийоми, технології, критерії, особливості* та ін.

Дуже важливим етапом наукової праці є **вибір методів дослідження** – інструменту отримання фактичного матеріалу і необхідної умови досягнення поставленої в роботі мети.

У наукових роботах застосовуються як **теоретичні** (вивчення наукової літератури з проблеми дослідження, навчальних програм, державних документів), так і **емпіричні** методи (спостереження, опитування, анкетування).

Спостереження, як правило, складається з таких етапів, як сприйняття, констатація, опис певного явища з допомогою словників.

Опитування як форма вербальної комунікації найчастіше проводиться на основі завчасно продуманих питань в усній чи письмовій формі.

Анкетування проводиться в письмовій формі, містить питання, а також при потребі певні позначки, малюнки, схеми.

Інтерв'ю – форма усного опитування.

Методи дослідження автор наукової роботи обирає, консультуючись з науковим керівником.

Опис процесу дослідження – основна частина дипломної роботи, де висвітлюються методика і техніка дослідження з використанням логічних законів і правил.

У **основній частині роботи** викладаються теоретичні основи і коротка історія поставленої проблеми, розглядаються отримані результати, пропонується об'єктивний аналіз зібраного матеріалу, робляться узагальнення.

Текст дипломної магістерської роботи має відповідати затвердженій темі та змісту. Магістрант має ґрунтовно ознайомитись з теоретичними засадами обраної проблематики, на підставі аналізу літературних джерел і практичних реалій визначити суперечність, яка є підставою для обрання теми дослідження, узагальнити існуючі підходи та обґрунтувати методичний фундамент своїх досліджень. За допомогою цього інструментарію та загальновідомих сучасних прийомів і методів аналізу проводиться діагностика об'єкта дослідження під кутом зору обраної теми та визначаються наявні проблеми і причини їх виникнення. Це, в свою чергу, є основою для розробки і обґрунтування альтернативних пропозицій щодо усунення проблем і визначення найбільш доцільного шляху їх розв'язання в конкретних умовах. У ході реалізації цього етапу робота з літературними джерелами ведеться паралельно з дослідженнями, окремі аспекти магістерської роботи можуть уточнюватися або коригуватися.

Готуючись до викладення тексту дипломної магістерської роботи, доцільно ще раз уважно прочитати її назву, що містить проблему, яка повинна бути розкрита. Проаналізований і систематизований матеріал викладається відповідно до змісту у вигляді окремих розділів і підрозділів (пунктів, підпунктів). Кожний розділ висвітлює самостійне питання, а підрозділ – окрему частину цього питання.

Тема має бути розкрита без пропуску логічних ланок, тому, починаючи працювати над розділом, треба на початку відзначити його головну ідею, а також тези кожного підрозділу. Тези необхідно підтверджувати фактами, думками різних авторів, результатами анкетування та експерименту, аналізом конкретного практичного досвіду. Треба уникати безсистемного викладення фактів без достатнього їх осмислення та узагальнення.

Думки мають бути пов'язані між собою логічно, увесь текст має бути підпорядкований одній головній ідеї. Один висновок не повинен суперечити іншому, а підкріплювати його. Якщо висновки не будуть пов'язані між собою, текст втратить свою єдність. Один доказ має впливати з іншого. Достовірність висновків загалом підтверджується вивченням практичного досвіду роботи конкретних установ, на базі яких проводиться дослідження.

Висновки орієнтовані на завдання, кожному завданню має відповідати певний пункт висновків.

Накопичуючи та систематизуючи факти, треба вміти визначити їх достовірність і типовість, найсуттєвіші ознаки для наукової характеристики, аналізу, порівняння. Аналіз зібраних матеріалів слід проводити у сукупності, з урахуванням усіх сторін відповідної сфери діяльності (чи установи). Порівняльний аналіз допомагає виділити головне, типове в питаннях, що розглядаються, простежити зміни, виявити закономірності, визначити тенденції та перспективи подальшого розвитку.

Таким чином, широке використання відомих у науці методів накопичення, вивчення, систематизації фактів та практичного досвіду в цілому дасть змогу виконати основне завдання дипломної магістерської роботи: розширити і доповнити відомі дані; уточнити, конкретизувати відомі дані; поширити відомі результати на новий клас об'єктів, систем.

Підготовка до захисту дипломної магістерської роботи

Згідно з регламентом магістрант зобов'язаний подавати дипломну роботу керівникові на першу перевірку розділами у встановлені строки.

За результатами передзахисту, який відбувається за 5 тижнів до захисту, кафедра приймає рішення про допуск до захисту.

Перед захистом студент зобов'язаний ознайомитися з відгуком наукового керівника і рецензією, проаналізувати їх та підготувати відповіді на зауваження.

До захисту не допускаються магістранти, які не виконали навчальний план і на момент подання до захисту дипломної магістерської роботи мають академічну заборгованість. Питання про недопуск дипломної магістерської роботи до захисту розглядається на раді факультету за участю магістранта і наукового керівника.

Умови, за яких дипломна магістерська робота не буде допущена до захисту:

- невчасна подача дипломної магістерської роботи на кафедру;
- порушений стандарт оформлення дипломних магістерських робіт;
- відсутній електронний носій з текстом дипломної магістерської роботи;
- невідповідність обсягу роботи вимогам;
- відсутність апробації дипломної магістерської роботи на студентських наукових конференціях та опублікованих 2 наукових статей.

При підготовці до захисту магістрант повинен усунути всі зауваження наукового керівника щодо доробки й оформлення роботи. При цьому важливо грамотно і правильно написати висновки по роботі на основі ретельного перегляду її змісту.

Процедура захисту дипломної магістерської роботи

Захист дипломної магістерської роботи проводиться на відкритому засіданні екзаменаційної комісії.

Дата захисту визначається графіком засідань екзаменаційних комісій, що затверджується ректором, і доводиться секретарем ЕК до відома голови, членів ЕК, магістрантів.

Списки магістрантів, допущених до захисту, і рецензентів подаються в екзаменаційну комісію та оприлюднюються не пізніше як за 10 днів до дати захисту.

Державній екзаменаційній комісії перед початком захисту дипломних магістерських робіт подаються такі документи:

- подання голові ЕК;
- зведена відомість про виконання магістрантами навчального плану і про отримані ними оцінки;
- рецензія на магістерську роботу фахівця відповідної кваліфікації.

До екзаменаційної комісії можуть бути подані також інші матеріали, що характеризують наукову і практичну цінність виконаної дипломної магістерської роботи (друковані статті за темою роботи, документи, що вказують на практичне її застосування тощо).

Час виступу не повинен перевищувати 10 хвилин, має бути стислим, конкретним, з використанням ілюстративного матеріалу – плакатів, роздаткового матеріалу (набору таблиць, графіків, діаграм, схем або відповідних слайдів). Головне призначення таких додатків – детально та наочно проілюструвати ті чи інші твердження автора, тому необхідно вчасно посилатися на відповідний матеріал, акцентувати на ньому увагу членів комісії.

Захист дипломної магістерської роботи розпочинається з доповіді, в якій студент має розкрити:

- актуальність теми;
- об’єкт та предмет дослідження;
- мету та завдання;
- методи дослідження;
- структуру роботи;
- основні положення змісту;
- висновки з роботи.

Завершуючи доповідь, випускник має відзначити: які його розробки та висновки впроваджені або намічені до впровадження; де ще слід, на його думку, застосувати результати дослідження.

Члени ЕК, присутні на захисті, можуть ставити випускнику запитання з метою визначення рівня його спеціальної підготовки та ерудиції.

Після відповідей на запитання слово надається рецензенту або зачитується його рецензія. На зауваження рецензента випускник повинен дати аргументовану відповідь. Після цього слово надається науковому керівникові для характеристики й оцінки роботи магістранта.

Під час захисту ведеться протокол засідання ЕК. Окремо відзначається думка членів ЕК про практичну цінність і рекомендації щодо використання пропозицій автора.

Загальний час захисту не повинен перевищувати 30 хвилин у середньому на одного студента.

Процедура захисту дипломної магістерської роботи складається з:

- 1) представлення головою ЕК магістранта та теми його дослідження;

- 2) доповіді магістранта;
- 3) відповідей на запитання голови і членів ЕК, інших осіб, присутніх на захисті;
- 4) оголошення головою ЕК змісту рецензії;
- 5) відповідей на зауваження рецензента;
- 6) виступу наукового керівника або іншої особи;
- 7) обговорення оцінки, яке відбувається після захисту дипломних магістерських робіт;
- 8) оголошення оцінок.

Оцінка дипломних магістерських робіт проводиться за чотирибальною шкалою на підставі рецензії та відгуку наукового керівника, результатів захисту роботи. Екзаменаційна комісія приймає мотивоване рішення по кожному студенту про присвоєння кваліфікації магістра. У процесі визначення оцінки враховується:

Змістові аспекти роботи:

- актуальність обраної теми дослідження;
- спрямованість роботи на розробку реальних практичних рекомендацій;
- відповідність логічної побудови роботи поставленим цілям і завданням, висновків – завданням;
- наявність альтернативних підходів до вирішення визначених проблем;
- рівень обґрунтування запропонованих рішень;
- ступінь самостійності проведення дослідження;
- мова і стиль дипломної роботи;
- загальне оформлення.

Якість захисту роботи:

- уміння стисло, послідовно й чітко викласти сутність і результати дослідження;
- здатність аргументовано захищати свої пропозиції, думки, погляди;
- загальний рівень підготовки студента;
- володіння культурою презентації.

Рішення екзаменаційної комісії щодо оцінки знань, виявлених при підготовці та захисті дипломної магістерської роботи, а також присвоєння випускникові кваліфікації магістра та видачі йому державного документа про освіту приймається екзаменаційною комісією на закритому засіданні відкритим голосуванням більшістю

голосів членів комісії, що брали участь у засіданні. При однаковій кількості голосів голос голови є вирішальним.

Результати захисту дипломних магістерських робіт оголошуються у цей же день після оформлення протоколів ЕК.

Дипломні магістерські роботи, які мають особливо вагомі практичні рішення, пропозиції, можуть бути рекомендовані ЕК до опублікування, до виступів, повідомлень на науково-теоретичних чи науково-практичних конференціях, семінарах, симпозіумах тощо.

3. Вимоги до оформлення магістерської роботи

Титульна сторінка є першим аркушем магістерської дипломної роботи і оформляється згідно зі зразком, що є на кафедрі педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін.

Зміст розташовують, починаючи з нової сторінки. До Змісту включають: вступ; послідовно перелічені назви всіх розділів, підрозділів, висновки; список використаних джерел; додатки. У Змісті зазначають номери сторінок, з яких починається частина роботи.

У **вступі** коротко викладають:

1) актуальність роботи та ступінь її наукової розробки (дослідженості);

2) мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, методи дослідження, теоретичну цінність та прикладну значущість отриманих результатів;

3) апробацію результатів наукового дослідження;

4) структуру дослідження.

У **розділах основної частини** докладно розглядають теоретичні засади дослідження, методику дослідження та узагальнюють результати. Зміст розділів основної частини повинен точно відповідати темі дипломної магістерської роботи та повністю її розкривати. У цих розділах магістрант логічно та аргументовано викладає матеріал.

Загальні висновки вміщують безпосередньо після викладення змісту роботи. У **висновках** зазначаються основні наукові та практичні результати проведеного дослідження, пропозиції і рекомендації з їхнім коротким обґрунтуванням, визначаються можливості практичного використання результатів дослідження, а

також вказуються питання, що залишилися невирішеними і будуть надалі досліджені.

Список використаних джерел, на які є посилання в основній частині дипломної магістерської роботи, наводять у кінці роботи. У відповідних місцях тексту мають бути посилання. Бібліографічні описи посилань у переліку наводять відповідно з чинними стандартами бібліотечної та видавничої справи. При використанні Інтернет матеріалів необхідне посилання на відповідні сайти.

У **додатках** вміщують матеріал, який є необхідним для розкриття повноти роботи (розрахунки, форми документів, таблиці, допоміжні цифрові дані, схеми, діаграми й інший ілюстративний матеріал).

Тема 6. АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ТА ЗАПОБІГАННЯ АКАДЕМІЧНОМУ ПЛАГІАТУ

■► План

1. Поняття про академічну доброчесність.
2. Академічний плагіат і його види.
3. Академічна відповідальність і запобігання плагіату.

1. Поняття про академічну доброчесність

Закон України «Про Освіту». Стаття 42 «Академічна доброчесність»: Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає:

- посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність;
- контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти;
- об'єктивне оцінювання результатів навчання.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);
- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації».

Кризу академічної доброчесності в Україні спричинили багато факторів, серед яких варто зазначити таке:

1) Загальна криза суспільства, що характеризується толерантністю до правового нігілізму, корупції, численних порушень законодавства і етичних норм.

2) Відірваність вищої освіти і науки від світової наукової та освітньої спільноти, потреб суспільства, економіки та ринку праці. Орієнтація вищої освіти на кількісні показники («вал»), папери, дипломи тощо, а не на якість, конкурентоздатність, корисність для суспільства тощо.

3) Проблеми законодавства. Насамперед, норма чинного Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» 2 (стаття 1, пункт 22), за якою «науковий результат може бути у формі звіту, опублікованої наукової статті, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття, проекту нормативно-правового акта, нормативного документа або науково-методичних документів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових

досліджень або містить наукову складову, тощо». Ця норма існує принаймні з 1991 року і є підставою для створення систем оцінювання наукової діяльності науковців, закладів вищої освіти та наукових установ за формальними кількісними показниками (кількість публікацій, кількість аркушів), а не за рівнем, якістю і впливом результатів досліджень. (Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність». Стаття 1 «Основні терміни та їх визначення»).

4) Неузгодженість вимог до закладів вищої освіти, науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти з фінансуванням та іншим ресурсним забезпеченням вищої освіти і науки. Зокрема, надмірні вимоги законодавства та внутрішніх нормативних документів щодо кадрового забезпечення, кількості публікацій, обсягів кваліфікаційних та інших навчальних робіт тощо. Приміром, в багатьох закладах вищої освіти вимоги до обсягу курсових і дипломних робіт, звітів з практики, інших письмових документів, які мають підготувати студенти, передбачають, що одній годині навчального навантаження студента має відповідати 1–3–5 сторінок відповідного документа. При цьому не враховуються ані значно легші нормативи для викладачів, ані необхідність використання значної частки відведеного часу на пошук літератури, виконання досліджень, розрахунків, аналіз їх результатів, інших практичних завдань. Обсяг письмових робіт має бути узгоджений з часом, який за індивідуальним навчальним планом та/або програмами навчальних дисциплін відводиться на їх виконання. Більш-менш обґрунтованими можна вважати норми не менше 3–5 год. на сторінку, залежно від виду роботи. Також, потребують перегляду нормативи щодо кількості наукових праць науково-педагогічних працівників (безвідносно до якості цих праць), які встановлюють Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності, та інші нормативні документи.

5) Відсутність законодавчо встановлених вимог і усталених процедур оцінювання наукових та навчальних робіт на предмет наявності академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень академічної доброчесності.

6) Внутрішня демотивація викладачів і науковців до дотримання принципів академічної доброчесності в умовах низьких зарплат, відсутності необхідної для якісних досліджень матеріальної бази, якісного зовнішнього оцінювання та зовнішнього запиту на результати досліджень.

7) Поява нових технологій, що значно полегшують копіювання чужих робіт, підміну результатів експериментальних та емпіричних

досліджень комп'ютерним моделюванням та правдоподібними оцінками, редагування графічних, відео- та аудіо- матеріалів тощо.

8) Практика імітації і фальсифікації наукових досліджень з окремих наук за часів СРСР, яка набула поширення в останні десятиріччя через ігнорування загальноновизнаних стандартів якості досліджень та значне збільшення питомої ваги досліджень у відповідних напрямках.

2. Академічний плагіат і його види

Частина 4 статті 42 Закону України «Про освіту» визначає такі основні види порушень академічної доброчесності:

Академічний плагіат – «оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства».

А. Існує багато різних визначень академічного плагіату, що зумовлені цілями регулювання та традиціями, які існують у різних галузях знань, сферах професійної діяльності і країнах. Зокрема, дещо різними можуть бути визначення у регулюваннях для студентських і наукових робіт, для журналістики і математики, британських та німецьких університетів тощо. Але спільним для всіх визначень є приписування собі результатів, отриманих іншими особами.

Б. За Терезою Фішман, академічним плагіатом є академічна поведінка, «яка характеризується такими кумулятивними ознаками: «коли певна особа (1) використовує слова, ідеї чи результати праці, (2) що належать іншому визначеному джерелу чи людині (3) без посилання на джерело, з якого вона була запозичена, (4) у ситуації, в якій правомірно очікується обов'язково мають бути грошового характеру».

В. У Стенфордському університеті академічним плагіатом називають «використання без надання обґрунтованого та належного цитування або визнання автором чи джерелом оригінальної роботи іншої людини незалежно від того, чи є ця робота кодом, формулою, ідеєю, мовою, дослідженням, стратегією, текстом».

Єльський університет розглядає академічний плагіат як «використання чужої роботи, слів або ідей без посилань».

Кембриджський університет називає академічним плагіатом «подання як власної праці незалежно від наявності наміру

обманювати, роботи, яка частково чи цілком запозичена з чужої праці без належного посилання».

Національний науковий фонд США називає академічним плагіатом «привласнення чужих ідей, методів, результатів або слів без оформлення належного цитування».

У нормативній та науковій літературі поняття *плагіат* визначають таким чином:

– «оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору»;

– «привласнення авторства на чужий твір науки, літератури, мистецтва або на чуже відкриття, винахід чи раціоналізаторську пропозицію, а також використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора»;

– «вид порушення прав автора або винахідника, що полягає у незаконному використанні під своїм ім'ям чужого твору (наукового, літературного, музичного) або винаходу, раціоналізаторської пропозиції (повністю або частково) без вказівки джерела запозичення...».

Плагіатом також можуть бути визнані неправомірні дії з примусу до співавторства, а в електронному середовищі це явище може розглядатись як один з видів електронних злочинів, на кшталт хакерства, розповсюдження вірусів, спаму та фішингу.

Глобально поширеним нині в науковому середовищі є *самоплагіат* (англ. selfplagiarism):

– *повторна* публікація автором значних за обсягом та ідентичних за формою і змістом своїх же наукових текстів без зазначення факту їх попередньої або *одночасної* публікації.

Самоплагіат може бути реалізований як у формі повторної публікації однієї і тієї ж статті із незначними змінами у назві і змісті («*подвійна*» або «*багаторазова публікація*»), так і у вигляді статті, що містить значні за обсягом фрагменти раніше опублікованих наукових робіт без зазначення посилань на останні («*нарізка*»). З правової точки зору самоплагіат є актом обману, а не злочину щодо інтелектуальної власності.

Виділяють такі дії, що **характеризують процес** плагіату:

– видавання чужої роботи за власну;
– умисне упущення посилання зі списку джерел;
– надання невірних даних про джерело (наприклад «бите» посилання);

- зміна порядку слів зі збереженням загальної структури речення та без посилання на джерело;
- копіювання великої кількості тексту або ідей із зазначенням посилань на джерела, що в сукупності складають більшу частину статті;
- точне копіювання без змін (Copy & Paste) та без належного бібліографічного оформлення запозичених фрагментів;
- копіювання із змінами у мовній, лексичній і технологічній інтерпретації (із перестановкою слів, заміною літер, цифр);
- наслідування стилю;
- переклад з іншої мови;
- запозичення ідеї.

Вищезазначені категорії описують *умисний* плагіат. Додатково виділяють ще два **види**: а) *ненавмисний* (випадкова подібність, збіг ідей чи відкриттів, зроблених різними авторами незалежно один від одного, і т. п.) та б) *завуальований* (викладення вже відомих фактів як власної ідеї без зазначення першоджерел).

З огляду на специфіку наукової діяльності та причин його появи, плагіат буває:

- *професійний* – присвоєння інтелектуальних, творчих, професійних здобутків інших у професійних цілях (підвищення авторитету, заробітку, отримання нагороди, визнання, тощо);
- *освітньо-науковий* – присвоєння чужого інтелектуальної власності виключно у процесі здобуття наукового ступеню або освітньої кваліфікації.

В освіті та науці плагіат зустрічається трьох **типів**:

а) **Текстовий плагіат** – повне або часткове запозичення фрагментів тексту (не видозмінених або модифікованих), що присутній у статтях, тезах, звітах, монографіях, рукописах кваліфікаційних робіт, тощо.

б) **Плагіат програмних кодів** – повне або часткове копіювання програмного коду, написаного іншою особою (наприклад, студентами) та поданого як власна розробка.

в) **Плагіат в нетекстових джерелах** – копіювання даних у електронних таблицях, діаграмах, даних наукових експериментів, фото- та медіа ресурсах.

Вирізняють і такі основні різновиди академічного плагіату:

- дослівне запозичення текстових фрагментів без оформлення їх як цитат з посиланням на джерело (в окремих випадках некоректним

вважають навіть використання одного слова без посилання на джерело, якщо це слово використовують в унікальному значенні, наданому цим джерелом);

– використання інформації (факти, ідеї, формули, числові значення тощо) з джерела без посилання на це джерело;

– перефразування тексту джерела у формі, що є близькою до оригінального тексту, або наведення узагальнення ідей, інтерпретацій чи висновків з певного джерела без посилання на це джерело;

– подання як власних робіт (дисертацій, монографій, навчальних посібників, статей, тез, звітів, контрольних, розрахункових, курсових, дипломних та магістерських робіт, есеїв, рефератів тощо), виконаних на замовлення іншими особами, у тому числі робіт, стосовно яких справжні автори надали згоду на таке використання.

3. Академічна доброчесність і запобігання плагіату

На рівні закладів вищої освіти і наукових установ академічна відповідальність за порушення академічної доброчесності може встановлюватися для здобувачів освіти, науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників, а також для структурних підрозділів відповідних закладів освіти (наукових установ).

На загальнодержавному рівні академічна відповідальність може застосовуватися до закладів освіти і наукових установ, а також до спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій.

Академічна відповідальність не є різновидом юридичної відповідальності і не заважає притягненню осіб чи закладів (установ) до юридичної (кримінальної, адміністративної, цивільної чи дисциплінарної) відповідальності у випадках, передбачених законами.

Основні види академічної відповідальності встановлені Законом України «Про освіту». Відповідно до частини 5 статті 42, до основних видів академічної відповідальності науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників належать:

– відмова у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання;

– позбавлення присудженого наукового ступеня чи присвоєного вченого звання;

– відмова в присудженні або позбавлення присудженого педагогічного звання, кваліфікаційної категорії;

– позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади.

Згідно із частиною 6 статті 42 до основних видів академічної відповідальності здобувачів освіти належать:

– повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);

– повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;

– відрахування із закладу освіти;

– позбавлення академічної стипендії;

– позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати за навчання.

Згідно із частиною 7 статті 42, види академічної відповідальності (у тому числі додаткові та/або деталізовані) учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності визначаються спеціальними законами та/або внутрішніми положеннями закладу освіти, що мають бути затверджені (погоджені) основним колегіальним органом управління закладу освіти та погоджені з відповідними органами самоврядування здобувачів освіти в частині їх відповідальності. Зокрема, можуть використовуватися:

– призначення додаткових контрольних заходів (додаткові індивідуальні завдання, додаткові контрольні роботи, тести тощо);

– повідомлення батькам чи іншим особам (фізичним або юридичним), які здійснюють оплату за навчання;

– внесення до реєстру порушників академічної доброчесності.

Виховання академічної доброчесності є одним із завдань закладів вищої освіти. Тому відрахування здобувача із закладу вищої освіти слід розглядати як виключну норму, що застосовується у випадку систематичних грубих порушень і лише після того, як не дали ефекту інші заходи впливу.

Слід вирізняти порушення здобувачів освіти від порушень науково-педагогічних і наукових співробітників. Некоректно накладати на студентів стягнення за академічний плагіат до того, як вони пройдуть навчання правилам академічної етики і, зокрема, використання джерел. Таке навчання бажано планувати у першому семестрі у вигляді курсів академічного письма, окремих модулів інших дисциплін або поза навчальним планом. Відповідальність

студентів має корелювати із роком навчання і видом роботи — вона має бути найвищою для студентів старших курсів і випускних робіт.

Відповідно до частини 9 статті 42, спеціальні закони, у тому числі й Закон України «Про вищу освіту», мають встановлювати академічну відповідальність закладів освіти за порушення академічної доброчесності. На сьогодні закон не містить відповідних норм. Але, виходячи із загальної логіки законодавства, такою відповідальністю можуть бути анулювання ліцензій на провадження освітньої діяльності, сертифікатів акредитації освітніх програм та спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій, звільнення керівника засновником тощо.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Тема 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ (2 год.)

! Ключові слова: методологічний апарат дослідження, актуальність теми дослідження, мета і завдання наукового дослідження, об'єкт і предмет дослідження, структура дослідження.

Питання для обговорення

1. Методологія наукового дослідження, її структура та рівні.
2. Вибір та обґрунтування теми наукового дослідження у галузі освіти та педагогіки.
3. Методологічний апарат дослідження: мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження.

Практичні завдання

1. Визначити методологічні засади (методологічний апарат) педагогічного дослідження за обраною темою: актуальність теми, мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, його структура.
2. Представити результати виконання практичного завдання у формі доповіді або презентації.

Література

1. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Київ: Наукова думка, 2008. 278 с.

2. Гордієнко С. Г. Молодому науковцю коротко про необхідне: науково-методичний посібник. Київ: КНТ, 2007. 92 с.
3. Кловак Г. Т. Основи педагогічних досліджень : навч. посіб. Чернігів: Чернігівський державний центр науково-технічної і економічної інформації, 2003. 260 с.
4. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2009. 240 с.
5. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова, О. В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с.
6. Методика та організація наукових досліджень. Суми : ДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
7. Пихтіна Н. П., Нестерець С. О. Основи наукових досліджень в опорних схемах. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 71 с.

Тема 2. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ В ОСВІТІ ТА ПЕДАГОГІЦІ (4 год.)

! Ключові слова: метод, метод дослідження, метод педагогічного дослідження, адекватність методів дослідження його меті, вибір методів дослідження, комплекс методів, методика, техніка, процедура дослідження, вірогідність результатів дослідження.

Питання для обговорення

1. Поняття про методи і методику дослідження.
2. Вибір методів дослідження відповідно до його теми, завдань, структури та змісту.

Практичні завдання

1. Підібрати комплекс методів дослідження за обраною темою. Довести доцільність такого вибору та можливості застосування обраних методів для вирішення завдань дослідження.
2. Представити результати виконання практичного завдання у формі доповіді або презентації.

Література

1. Кловак Г. Т. Основи педагогічних досліджень : навч. посіб. Чернігів: Чернігівський державний центр науково-технічної і економічної інформації, 2003. 260 с.
2. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2009. 240 с.
3. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
4. Методологія і методи соціально-педагогічних досліджень: навчальний посібник. Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ ім. М. Гоголя, 2002. 287 с.
5. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова, О. В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с.
6. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.
7. Паніна Н. В. Технологія соціологічного дослідження. Київ: НАН України, 2007. 320 с.

Тема 3. ОБРОБКА ТА ОФОРМЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ (4 год.)

! Ключові слова: форми узагальнення результатів дослідження, кваліфікаційна (магістерська) робота, дисертаційне дослідження, автореферат, тези наукової доповіді, наукова стаття, монографія, академічна доброчесність, запобігання академічному плагіату.

Питання для обговорення

1. Характеристика форм узагальнення результатів наукових досліджень у галузі освіти та педагогіки:
 - кваліфікаційна (магістерська) робота;
 - дисертаційне дослідження і автореферат;
 - тези наукової доповіді;
 - наукова стаття.
2. Правила оформлення списку наукових джерел і літератури.
3. Посилання на джерела та літературу у науковому дослідженні.

Питання для обговорення

1. Написати тези доповіді або наукову статтю за темою власного магістерського дослідження.
2. Оформити тези доповіді або наукову статтю згідно з вимогами:
 - на початку статті має бути невелика анотація та ключові слова;
 - стаття має складатися з таких частин: постановка проблеми; результати дослідження; висновки;
 - у кінці статті потрібно розмістити список використаних джерел, на які в тексті повинні бути обов'язкові посилання.

Література

1. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Київ : Наукова думка, 2008. 278 с.
2. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова, О. В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с.
3. Мокін Б. І. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2015. 317 с.
4. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.

Тема 4. АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ТА ЗАПОБІГАННЯ АКАДЕМІЧНОМУ ПЛАГІАТУ (4 год.)

! Ключові слова: академічна доброчесність, академічний плагіат, види академічного плагіату, запобігання академічному плагіату.

Питання для обговорення

1. Поняття наукової та методологічної культури. Специфіка її формування та механізми реалізації.
2. Концепція академічної доброчесності, основні напрями та перспективи її реалізації. Принцип академічної доброчесності та його дотримання.
3. Поняття про академічний плагіат і його види.
4. Запобігання академічному плагіату.
5. Види покарань за академічний плагіат.

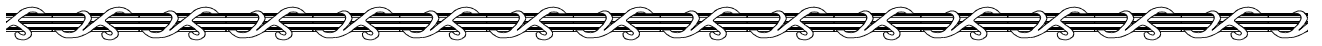
Практичні завдання

1. Розробити методичні рекомендації щодо запобігання академічному плагіату.
2. Представити результати виконання практичного завдання у формі доповіді або презентації.

Література

1. Закон України «Про освіту»: Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/>.
2. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність». Режим доступу: URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
3. Зацерковний В. І. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
4. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. / С. Важинський, Т. Щербак. Суми: ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
5. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова, О. В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с.
6. Сацик В. Академічна доброчесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти? Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <http://education-ua.org/ua/articles/930-akademichna-dobrochesnist-mifichna-kontseptsiya-chi-dievij-instrument-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti>.
7. Fishman T. «We know it when we see it» is not good enough: toward a standard definition of plagiarism that transcends theft, fraud, and copyright. Режим доступу: URL: <http://ro.uow.edu.au/apcei/09/papers/37>.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Характеристика процесу наукового пізнання.
2. Види наукових досліджень.
3. Поняття, специфіка і функції педагогічних досліджень.
4. Етапи наукового дослідження.
5. Види педагогічних досліджень.
6. Поняття методології наукового дослідження, її функції.
7. Рівні методології. Складові наукової методології.
8. Мета і завдання педагогічного дослідження.
9. Об'єкт і предмет педагогічного дослідження.
10. Визначення методологічних засад (методологічного апарату) педагогічного дослідження.
11. Поняття методу та методики дослідження.
12. Системний підхід. Компоненти системи соціально-педагогічного пізнання.
13. Категорійно-понятійний апарат дослідження.
14. Загально-наукові та конкретні педагогічні методи досліджень.
15. Сучасні наукові підходи до здійснення дослідження у сфері інклюзивної освіти, корекційної педагогіки та соціальної роботи.
16. Метод спостереження у дослідженнях проблем освіти.
17. Опитування як метод педагогічного дослідження (бесіда, інтерв'ю).
18. Анкетування як метод педагогічного дослідження..
19. Особливості застосування методу тестів у педагогічних дослідженнях.
20. Методи аналізу документів.
21. Методи аналізу результатів творчості (діяльності) дитини.
22. Педагогічний експеримент у галузі освіти.
23. Аналіз наукових джерел і літератури.
24. Метод рейтингу у педагогічних дослідженнях.
25. Метод експертних оцінок у педагогічних дослідженнях.
26. Підготовка до науково-дослідної роботи у сфері педагогіки.
27. Інформаційне забезпечення наукових досліджень.

28. Вимоги до проведення педагогічного дослідження.
29. Послідовність проведення педагогічного дослідження.
30. Програма педагогічного дослідження, її функції та структура.
31. Роль особистості науковця у проведенні дослідження.
32. Вибір і застосування методів дослідження.
33. Специфіка наукового і повсякденного пізнання.
34. Проблематика наукових досліджень у галузі освіти та педагогіки.
35. Науково-дослідна діяльність студентів.
36. Вибір теми та реалізація наукового дослідження.
37. Аналіз результатів дослідження. Оцінка ефективності наукового дослідження.
38. Методи зведення й обробки результатів досліджень.
39. Таблиця як засіб відображення кількісних ознак досліджуваного об'єкта. Оформлення таблиці та її розміщення у науковій праці.
40. Оформлення результатів дослідження у вигляді графіків та діаграм.
41. Математичні методи опрацювання результатів дослідження.
42. Форми узагальнення результатів дослідження. Написання тез доповідей, наукових статей.
43. Вимоги до оформлення наукових праць.
44. Види посилань на використані наукові джерела. Цитування у тексті наукової праці.
45. Вимоги до оформлення списку різних видів використаних джерел.
46. Вимоги до кваліфікаційних робіт студентів.
47. Поняття про академічну доброчесність.
48. Поняття про академічний плагіат. Види академічного плагіату. Самоплагіат.
49. Заходи щодо запобігання академічному плагіату. Інструменти підвищення ефективності кодексу академічної етики.
50. Санкції за порушення академічної доброчесності. Відповідальність за порушення академічної доброчесності.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Основна література

1. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.
2. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Київ: Наукова думка, 2008. 278 с.
3. Гордієнко С. Г. Молодому науковцю коротко про необхідне: науково-методичний посібник. Київ: КНТ, 2007. 92 с.
4. Грицюк Л., Гусак П., Завацька Л. Магістерська робота: навчально-методичний посібник. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2002. 94 с.
5. Дубасенюк О.А. Методологія та методи науковопедагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Полісся, 2016. 256 с.
6. Зацерковний В. І. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
7. Ільченко О.Ю. Методологія та організація наукових досліджень. Полтава, 2022. URL: http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%86%D0%BB%D1%8C%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_2022.pdf
8. Кловак Г. Т. Основи педагогічних досліджень : навч. посіб. Чернігів: Чернігівський державний центр науково-технічної і економічної інформації, 2003. 260 с.
9. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2009. 240 с.
10. Краус Н. М. Методологія та організація наукових досліджень: навчально-методичний посібник. Полтава: Оріяна, 2012. 183 с.
11. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
12. Методологія і методи соціально-педагогічних досліджень: навчальний посібник. Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ ім. М. Гоголя, 2002. 287 с.
13. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова, О. В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін. ; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с.

14. Мокін Б. І. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2015. 317 с.
15. Науково-педагогічне дослідження : навчальний посібник для магістрантів / укладачі: Н. Н. Чайченко, О. М. Семенов, Л. М. Артюшкіна, О. М. Рудь. Суми: СОІППО, 2015. 190 с.
16. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. А. Є. Конверського. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
17. Пихтіна Н. П., Нестерець С. О. Основи наукових досліджень в опорних схемах. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 71 с.
18. Сидоренко В. К., Дмитренко П. В. Основи наукових досліджень: навчальний посібник для вищих педагогічних закладів освіти. Київ: РННЦ «Деніта», 2000. 259 с.
19. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.
20. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ : А.П.Н., 2003. 70 с.
21. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. Київ: Наукова думка, 2003. 295 с.

Допоміжна література:

1. Архіпова С. П. Основи соціально-педагогічних досліджень. Черкаси: Видавництво ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2011. 239 с.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ: «Академвидав», 2004. 218 с.
3. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: «Академвидав», 2004. 212 с.
4. Кремень В. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ: Грамота, 2005. 448 с.
5. Методологія та методи соціальних досліджень: навчальний посібник. Київ: ДЦССМ, 2003. 216 с.
6. Паніна Н. В. Технологія соціологічного дослідження. Київ: НАН України, 2007. 320 с.
7. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень: конспект лекцій. Київ: Академвидав, 2004. 208 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/>.
2. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
3. Методологія педагогічного дослідження: URL: <http://studentam.net.ua/content/view/3523/97/>.
4. Методологія педагогічного дослідження. URL: https://studopedia.com.ua/1_59351_metodologiya-pedagogichnogo-doslidzhennya.html.
5. Методологія і методи педагогічних досліджень. URL: https://pidruchniki.com/19120621/pedagogika/metodologiya_metodi_pedagogichnih_doslidzhen.
6. Методологія та методика педагогічного дослідження. URL: https://stud.com.ua/46392/pedagogika/metodologiya_metodika_pedagogichnogo_doslidzhennya.
7. Сацик В. Академічна доброчесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти? URL: <http://education-ua.org/ua/articles/930-akademichna-dobrochesnist-mifichna-kontsepsiya-chi-dievij-instrument-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti>.
8. Fishman T. «We know it when we see it» is not good enough: toward a standard definition of plagiarism that transcends theft, fraud, and copyright. 4th Asia Pacific Conference on Educational Integrity (4APCEI). 28–30 September 2009, University of Wollongong NSW Australia, 2010, p. 1–4. URL: <http://ro.uow.edu.au/apcei/09/papers/37>.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

ЯНЧЕНКО
ТАМАРА ВАСИЛІВНА

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Навчально-методичний посібник для студентів
Спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітня програма «Педагогіка вищої школи»

Технічний редактор *О. Клімова*

Комп'ютерна верстка
та макетування *О. Клімова*

Комп'ютерний набір *Т. Янченко*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23743-13583 ПР від 06.02.2019 р.*

Підписано до друку 23.01.2020 р. Формат 60 x 84 1/16.
Папір офсетний. Друк на різнографі.
Ум. друк. арк. 4,19. Обл.-вид. арк. 3,09.
Наклад 50 прим. Зам. № 892.
Редакційно-видавничий відділ НУЧК імені Т.Г. Шевченка.
14013, вул. Гетьмана Полуботка, 53, к. 208.
Тел. 65-17-99.
nuchk.tipograf@gmail.com

